

# IV. A szlovákkérdés a magyar kormányzati nemzetiségi politikában 1867–1899 között

## A kiegyezés utáni felvidéki nemzetiségi politika alapvetése

Az 1868. évi nemzetiségi törvény nemzetiségek részéről történt szinte teljesen általános elutasítása már előre jelezte a kiegyezés kori nemzetiségi konfliktusokat. A szlovák nemzeti mozgalom vezéregyénisége, Viliam Pauliny-Tóth ugyan még az 1869. évi képviselőválasztásokon is lehetségesnek tartotta, hogy a Tisza Kálmán vezette balközép párt programjával induljon, és azt csupán a magyarországi nemzetiségek egyenjogúságának – az 1868. évi nemzetiségi törvénytől alig szélesebben értelmezett – követelményeivel egészítette ki. Pauliny-Tóth bácskai választási sikere mögött azonban elsősorban mégis a dél-alföldi szerb–szlovák együttműködés állt, hiszen a többi, hasonlóan mérsékelt programmal indult szlovák politikus a szlovák választási körzetekben rendre alulmaradt. A szlovák mozgalom másik, Ján Bobula vezette szárnya, az ún. új iskola, amely a nemzetiségi törvény kínálta lehetőségekkel is megelegedni látszott, szintén igen szerényen szerepelt az első dualizmus kori parlamenti választásokon. Pauliny-Tóth, illetve az új iskola részéről megválasztott Ján Uhliarik és Zmeskál Zoltán visszafogott programjuknak megfelelően nem sok vizet zavartak a képviselőházban.<sup>1</sup>

Az Andrássy-, Lónyai-, Szláv- és Bittó-kormányok nemzetiségpolitikájának töredékes felvidéki forrásai azt bizonyítják, hogy alapvetően a nemzetiségi törvény pozitív szabályozásának szellemisége és a körvonalazatlan pánszláv kísértettel való viaskodás negativizmusa határozták meg a szlovákkérdés kezelését.<sup>2</sup> A kiegyezés előtti évtizedben létrejött szlovák

---

<sup>1</sup> A két csoportra osztott szlovák politikai táborról PODRIMAVSKÝ, MILAN: Slovenská národná strana... I. m. 57–64. Paulinyi parlamenti szerepléséről: BOKES, FRANTIŠEK: Viliam Pauliny-Tóth, slovenský poslanec v r. 1869–1872. Martin 1942. Ján Bobula nemzetiségi törvénnyel kapcsolatos álláspontját közli: Értesítés az új tót iskola 1872. évi október 23-án Pesten tartott értekezletéről, Pest 1872. Ebből részleteket közöl: KEMÉNY G. GÁBOR: Iratok... I. 367–371. A szlovák *új iskola* történetét feldolgozta: KOSTICKÝ, BOHUSLAV: Nová škola slovenská. Bratislava 1959.

<sup>2</sup> A kiegyezés idején a pánszlávizmusról alkotott felfogást meglehetősen híven tükrözi Szent-Iványi Márton liptói főispán 1867. szept. 25-i jelentése br. Wenckheim Béla belügyminiszterhez, amely szerint „a nemzetiségi szláv (értsd: szlovák) kérdés három osztályra” osztható: „A pán-

*A szlovákkérdés a magyar kormányzati nemzetiségi politikában 1867–1899 között*

kulturális intézményekkel szemben a gyanakvás, az új intézményalapító szándékokkal szemben pedig az elutasítás jellemezte tevékenységüket. A Tót Egység (*Slovenská jednota*) néven tervezett átfogó szlovák kulturális-érdekvédelmi szervezet bejegyzését például Szapáry Gyula belügyminiszter 1873-ban a pánszláv tevékenység vélelmezése miatt tagadta meg.<sup>3</sup>

A pánszlávizmus bizonyíthatatlan – s éppen ezért cáfolni is alig cáfolható – vádjának hatékonyságát a Grünwald Béla alispán által vezényelt Zólyom vármegyei közgyűlési kezdeményezés próbálta ki először: a nagyrócei, turócszentmártoni és znióváraljai szlovák tanítási nyelvű gimnáziumok a Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszterhez eljutott felirat szerint „oly célból alapítottak, hogy a pánszlávizmus a felvidék hazáját szerető tót lakossága között a közép tanodák útján nagyobb sikerrel terjesszék”.<sup>4</sup>

Jóllehet az elrendelt kivizsgálás a három iskola esetében fölöttébb esetleges vádanyagot tudott felhozni, Trefort mégis mindhárom iskolát rövid úton bezáratta. A nemzetiségi törvény által engedélyezett szlovák anyanyelvi középiskolai oktatás felszámolását a kiegyezés kori magyar kormányzatok végleges állapotnak tekintették és a későbbiekben is minden esetben megakadályozták a szlovák városok, egyesületek, felekezetek iskolaalapító kezdeményezéseit.

A magyar kormányok kezdettől fogva negatív irányultságú felvidéki politikájának valódi alapvetését Tisza Kálmán miniszterelnökségének (1875–1890) első éveiben végezték el, amikor a *Matica slovenská* elleni intézkedésekkel a kemény kéz politikáját ideológiai-lag is megalapozták.

A Tisza-kormány szintén adminisztratív eszközökkel igyekezett megakadályozni a nemzetiségek szervezkedését, s azt, hogy jelentős befolyásra tegyenek szert a politikai életben. Ezenkívül fel kívánta számolni az igencsak töredékes közjogi (iskolai, egyházi) autonómiájukat, és igyekezett minimálisra csökkenteni kulturális tevékenységüket. Emellett a magyar társadalomban a kiegyezést követően hangossá vált sovén erővel (a nemzetiségi régiókban a magyarosító egyesületekbe tömörülő, politizáló magyar dzsenti- és vármegyei tisztviselői csoportokkal) együttműködve, minden rendelkezésre álló eszközzel igyekezett terjeszteni a magyar nyelvet a nemzetiségek között. Ennek a célnak rendelte alá az állami iskolapolitikát is (1879. XVIII. tc., 1883. XXX. tc.), és több más rendeleti intézkedéssel, pl. a nemzetiségi egyesületek engedélyezését korlátozó 1879. évi körrendelettel arra törekedett, hogy megalapozza a nem magyar nyelvű lakosság körében a magyar nyelv terjedését.<sup>5</sup>

---

szlávokra, ezek kiengesztelhetetlenek”, „a jó érzelmű szlávokra, ezekkel transigálni könnyű, mert jó hazafiak”, „a népre, amely a legmegbízhatóbb szövetségese a magyarnak, s ki a kormányzati formákkal nem gondol, s azon kormányhoz ragaszkodik legjobban, amely neki legtöbb anyagi segítyt nyújt.” – KEMÉNY G. G.: Iratok... I. 56. – A nemzetiségi törvény pozitív szellemisége tükröződik pl. Szláv József miniszterelnöknek a *Matica slovenská* vezetőségének 1873. január 15-i emlékiratára adott válaszában. Uo. 391–392.

<sup>3</sup> BOKES, FRANTIŠEK: Dokumenty. II. 359–364.

<sup>4</sup> RUTTKAY LÁSZLÓ: A felvidéki szlovák iskolák megszüntetése 1874-ben, Pécs 1939. – Iratok a nagyrócei, turócszentmártoni és znióváraljai szlovák gimnáziumok megszüntetéséről. In: KEMÉNY G. G.: Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez. I. 425–450.

<sup>5</sup> POLÁNYI IMRE: Magyarosítási törekvések Szlovákia területén (1900–1914). Törekvés az iskolák magyarosítására. Szegedi Pedagógiai Főiskola Évkönyve 1962. 115–132. – POTEMRA, MICHAL: Školská politika maďarských vlád na Slovensku na rozhraní 19. a 20. storočia. HČ 1978. 4. sz. 497–536. – A felsorolt népoktatási, középiskolai és kisdudóvíi törvényeket és az 1879. évi belügyminiszteri rendeletet közli KEMÉNY G. GÁBOR: Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez. I. 620–622., 681–683., 809–811.

*A kiegyezés utáni felvidéki nemzetiségi politika alapvetése*

A kormány – kihasználva a szlovák nemzeti mozgalom gyöngeségét és megosztottságát – szlovákellenes intézkedések sorával próbálta demonstrálni erejét, s igyekezett megfélemlíteni a nemzetiségi politikusokat. A Felvidéken nőtt a szlovákellenes hangulat, s a sajtóban egymást érték a Matica elleni támadások. A Maticát a sajtóban azzal a váddal illették, hogy kezdettől fogva nem csupán irodalmi egyesületként, hanem a felvidéki „*pánszláv párt*” központjaként működött, s tőle indultak ki a nemzetiségi izgatások, így a Matica egész tevékenysége nemzet- és hazaellenes.

A Matica ellen többhetes rendőrségi vizsgálat indult, melynek végén Tisza Kálmán 1875. április 6-án kelt belügyminiszteri rendeletével a Matica működését felfüggesztette. Ugyanezen év november 12-én pedig teljesen feloszlatta az egyesületet. A Matica közel 100 000 forintot kitevő vagyonát zár alá helyezték, figyelmen kívül hagyva az egyesület vezetőinek kérését, hogy az alapszabály értelmében a vagyon sorsáról a Matica közgyűlése döntsön. Hivatalos indoklás szerint „*a Matica slovenská című tót irodalmi és népművészeti egyesület működése iránt rendőri nyomozás tartatván, az ezen nyomozásról tett jelentésből kiderül, hogy a mondott egyesület, noha alapszabályai szerint minden politikai és vallási ügy köréből ki van zárva, nem annyira az irodalom fejlesztésével, mint inkább pánszláv irányú politikai izgatásokkal foglalkozik, hogy irodalmi tevékenységében jobbadán csak a magyar állam és nemzet ellen gyűlölséget szító s a történelmet meghamisító művek kiadására szorítkozik, s végre, hogy az egyesület vagyona szabályellenesen az egyesület körén kívül eső célokra, sőt magán kölcsönökre és segélyezésekre is fordíttatik.*”<sup>6</sup>

A kormányzati intézkedések súlyos csapást jelentettek a szlovák mozgalomra, megsemmisítették kulturális vívmányainak nagy részét, politikai tevékenységét hosszú időre visszavetették. Az *új iskola* mint alternatív szlovák politikai irányzat – mint láttuk – csődbe jutott, és feloszlott. A jórészt az idősebb, 1848-as nemzedékhez tartozó ún. *memorandisták* – mint a szlovák törekvések és nemzeti eszmények egyedüli képviselői – a többi nemzetiségi mozgalomhoz hasonlóan egyre inkább passzivitásba vonultak, részben kudarcaik miatt, részben tiltakozásul a kormány nemzetiségi politikája ellen. Az 1870-es évek elején kialakuló Szlovák Nemzeti Párt központi napilapja, a *Národné noviny* ugyan rendszeresen támadta a magyar kormány magyarosító politikáját, de a párt politikai passzivitása azt eredményezte, hogy a mozgalom társadalmi bázisa beszűkült és ennek következtében a szlovák politika az 1880-as évekre erősen lokális és provinciális jellegűvé vált.

Kihasználva a szlovák nemzetiségi mozgalom passzivitásba vonulását, a felvidéki vármegyék magyar irányítása és apparátusa az 1880-as évektől kezdve összehangolt társadalmi akcióba kezdett a magyar nyelv terjesztése érdekében. A magyarosító mozgalomra különösen nagy hatást gyakorolt Grünwald Béla 1878-as *A felvidék* című röpirata.<sup>7</sup> Grünwald – aki kitűnő történeti és közigazgatási munkái révén és országgyűlési képviselőként országos hírnévnek örvendett – ezzel a munkájával országszerte felébresztette a sovíniszta szellemet, megteremtette a magyarosítás ideológiáját, és a szlovákellenes irányzat egyik szellemi vezérévé vált. Ráadásul Zólyom vármegye alispánjaként Felső-Magyarország és más régiók megyéinek támogatását is megszerezte. A

<sup>6</sup> Minisztertanácsi határozat a Matica slovenská elleni vizsgálat tárgyában, 1875. április 1. – KE-MÉNY G. G.: Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez. I. 508.

<sup>7</sup>GRÜNWARD BÉLA: A felvidék. I. m. 18.

*A szlovákkérdés a magyar kormányzati nemzetiségi politikában 1867–1899 között*

kormányal szembeni dualizmus kori megyei indíttatású nemzetiségpolitikai akciók között az egyik legerőteljesebb megnyilvánulást éppen a Grünwald által kezdeményezett szlovák iskolabeszüntetés váltotta ki. Mindenesetre Tisza tanult a vármegyei hangulat-keltésből és a megyék országos politikába való beleszólását – kiváltképpen a nemzetiségi kérdésben – a későbbiek során már kevésbé honorálta.<sup>8</sup>

„Politikai tanulmánya” elején Grünwald (az általa köznévi alakban használt) Felvidék etnikai szerkezetéből, a szlovákok között meginduló politikai és kulturális szervezkedésből, a külföldről irányított „pánszláv agitáció” elterjedéséből azt a következtetést vonta le, hogy a magyar államot a Felvidékről súlyos veszély fenyegeti, s a veszély nagysága miatt elengedhetetlen a mielőbbi magyarosítás. Ehhez szerinte szükség van a kormány, a törvényhatóságok és az értelmiség egybehangolt akciójára; magyarosító egyletek szervezésére és azok anyagi-erkölcsi támogatására; a nemzeti szellem felébresztésére és elterjesztésére a Felvidéken; a kiseddóvók, népiskolák, istentiszteletok elmagyarosítására; a magyar nyelv kizárólagos uralmának biztosítására.

Az elérendő célt Grünwald a következőkben határozta meg: *„A mi missiónk az ország határain belül van, s abban áll, hogy töltsük be ezt az államot legvégső határáig, foglaljuk el benne azt az állást, melyet elfoglalni számunk, vagyoni, erkölcsi és szellemi túlsúlyunk, történelmi jelentőségünknel fogva elfoglalni jogosítva vagyunk: hassuk át az egész országot a magyar nemzeti szellemmel: a magunk s az emberiség érdekében emeljük magunkhoz és nemesítsük meg az országban lakó idegen s elmaradt népfajokat.”*<sup>9</sup>

Grünwald a magyarosítás célját és perspektíváját is felrajzolta: *„Ha élni akarunk, szaporodnunk kell, és erősödnünk idegen elemek asszimilációja által. Nekünk nem szabad engednünk, hogy a magyar államban lakó nem magyar népfajokban a különállás, a rokon fajokkal való szolidaritás érzete fejlettségük: nekünk különösen a magyar állam területén lakó tótokat ki kell szakítanunk a szlávok testéből s magunkhoz forrasztanunk oly erősen, hogy azzá legyenek nekünk, ami volt az elzászi és lotharingiai német a franciának. S ha a tótokat csakugyan magunkhoz forrasztjuk, ha az sikerült, elszakítjuk a szlávoktól örök időre, s ha hozzávesszük a német elemet, mely számra nézve annyi, mint a tót s ragaszkodik a magyar elemhez, s lassan-lassan asszimilálható a magyar által, megnyugvással tekinthetünk a jövőbe. Nem 6, hanem 10 000 000 magyar lesz akkor az országban, mely a többi 3 000 000 nem magyart könnyűszerrel ellensúlyozhatja.”*<sup>10</sup>

Grünwald asszimilációs programja tehát sokkal radikálisabb, mint Beksics politikai beolvasztást szorgalmazó, fentebb már ismertetett elképzelései, s ennek megfelelően eszközeiben sem volt válogatós.

Nem kis mértékben éppen Grünwald röpiratának hatására 1881-től szerte az országban, de különösen a Felvidéken egymás után alakultak közművelődési egyesületek, melyeknek alig leplezett célja a magyar nyelv és hazafias szellem terjesztése volt. A Felvidéken a legnagyobb szerepet közülük az 1882-ben alapított *Felvidéki Magyar*

<sup>8</sup> A szlovák középiskolák megszüntetését kezdeményező Zólyom vármegyét összesen 26 törvényhatóság támogatta. A megyék nemzetiségpolitikai aktivitásának erről a korai megnyilvánulásáról I. RUTTKAY L.: A felvidéki... I. m. 8–10. Grünwald nemzetiségpolitikai nézeteiről I. LACKÓ MIHÁLY: Halál Párizsban. Grünwald Béla történész művei és betegségei. Budapest 1986. 30–40.

<sup>9</sup> GRÜNWARD BÉLA: A felvidék... I. m. 22.

<sup>10</sup> Uo.

*Közművelődési Egyesület* (FEMKE) játszotta. Állami és vármegyei támogatásból, gyűjtésekből származó vagyonából magyar kisdédóvokat, népkönyvtárakat, magyar kultúregyleteket alapítottak a szlovákok lakta községekben. Az egyesület magyar nyelvű tankönyveket osztogatott ingyen, s jutalmakkal igyekezett ösztönözni a tanítókat a magyar nyelv eredményes terjesztésére. Kulturális előadásokat, tanfolyamokat szervezett, melyek a magyar nyelv terjesztését szolgálták.

*Felsőmagyarországi Nemzetőr* néven saját újságot is indított, mely azonnal a magyarosító mozgalom szócsövévé vált. A FEMKE magyarosító tevékenysége azonban igen csekély eredményt hozott. A nyelvterjesztő akciók többsége érdektelenségbe fulladt, ezért le kellett állítani. Az egyesület a kormány és a vármegyei közigazgatás nagymértékű anyagi és erkölcsi támogatása ellenére sem váltotta be a hozzá fűzött reményeket.<sup>11</sup>

A felvidéki közművelődési egyletek sorában különleges helyet foglalt el az 1885-ben alapított *Magyarországi Tót Közművelődési Egyesület*. Nem csak azért, mert szlovák nyelven folytatta tevékenységét, s – bár a kormány és „a felvidéki hazafias közönség” együttes kezdeményezésére keletkezett – hivatalos programjában nem a nyílt magyarosítás, hanem a szlovák népesség szellemi és erkölcsi színvonalának irodalmi eszközök általi emelése szerepelt. Működése azt mutatta, hogy a hazafias szellemű neveléssel igyekezett programjának is megfelelni.

A *Matica slovenská* bezárása után a szlovákok többé nem rendelkeztek olyan kulturális egyesülettel, amely képes lett volna kulturális és tudományos életüket megszervezni és irányítani. A megmaradt egyesületek – a *Živena* nőegylet, a *Szlovák Múzeumi Egyesület* és a *Szent Adalbert Társulat* – erre nem voltak képesek. A Matica mintegy 100 000 forintot kitevő vagyonát a kormány jogellenesen lefoglalta, s zár alá helyezte. A Matica vezetősége és a szlovák politikusok nem adták fel a reményt, hogy a zárolt vagyont egyszer majd visszakapják, hiszen elkobzásáról bírósági döntés nem született.

Kérvények és emlékiratok sorával ostromolták a kormányt, követelve a zárolt pénzalap eredeti célokra való fordítását, s a Matica újbóli engedélyezését: ilyen célból a Matica küldöttsége Bécsben is járt, hogy a királyt rávegye a magyar belügyminiszteri döntés megváltoztatására. Bár próbálkozásaik sikertelenek maradtak, a zárolt Matica-vagyon mégis egyre nagyobb kellemetlenséget jelentett a kormány számára, annál is inkább, mert az üggyel a cseh és osztrák lapok is foglalkoztak.

<sup>11</sup>A FEMKE igen kiterjedt és sokrétű tevékenységet folytatott a felső-magyarországi régióban, amelyről rendszeresen megjelentetett évkönyvekben (A Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület Évkönyve 1882–1918), éves jelentésekben (Jelentés a Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület ..... évi működéséről) számolt be. Kilenc megyében és Selmecbányán külön-külön alapítványokat hozott létre. Saját erőforrásokból harmincnál több magyar nyelvű óvodát is fenn tartott, amelyekben a magyar tanítási nyelv volt a kötelező, mi több az ott dolgozó ápolónők esetében előírták hogy ha azok „a magyaron kívül más nyelvet is bírnak, oly vidéken, hol ezen más nyelv honos, nem alkalmazhatóak”. – A Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület Óvoda Szabályzata. Nyitra. é. n. Az alapszabályzatot a FEMKE 1886. évi balassagyarmati közgyűlésén fogadták el. A FEMKE tevékenységéről l. pl. SMIDÁK, DEZIDER: Niektoré problémy Hornouhorského maďarského vzdelávacieho spolku (1882–1919). In: Kapitoly z dejín Nitry. Bratislava 1963. 119–142. – Uő: Vplyv maďarizačného spolku FEMKA na vývoj slovenskej spoločnosti (1882–1919). In: Sborník Pedagogickej Fakulty v Nitre (9) 1966. Spoločenské vedy. Bratislava 1966. 103–117.

*A szlovákkérdés a magyar kormányzati nemzetiségi politikában 1867–1899 között*

Ilyen előzmények után született meg a kormánypárti szlovák nyelvű közművelődési egyesület alapításának gondolata, amely hivatalosan a szlovák kultúra fejlesztését és terjesztését tűzte ki céljául. Valójában azonban tevékenysége arra irányult, hogy a Matica-vagyon egy részét legális formában elvonja eredeti rendeltetésétől. Az egyesület – amely hivatalosan a Matica jogutódaként keletkezett – megalapításával egyben formálisan megszűnt a szlovák politikusok követeléseinek jogalapja a Matica engedélyezésére és vagyonának visszaadására vonatkozólag, hiszen az új egyesület a Matica-pénzalapot hivatalosan a szlovák kultúra fejlesztésére használta fel.<sup>12</sup>

A kormány kezdeményezése kedvező visszhangra talált a felvidéki dzsentri bürokrácia körében. Nekik is szükségük volt egy egyletre, mert *„miután ahhoz kétség sem férhet, hogy a magyarosítás leggyorsabb haladása mellett is még nagyon sokáig igen sok tótunk lesz, aki különböző okoknál fogva magyarul nem fog olvasgatni, de azért bizonyos szellemi táplálékra mégis rászorul. Már pedig ha nem mi nyújtjuk neki ezen táplálékokat, úgy oly helyről fogja ezt megkapni, ahol mindig a magyarellenés érzelmek felkeltése képezte a tevékenység fő célját.”*<sup>13</sup> Az egyesület feladatának a FEMKÉ-vel való szoros együttműködést, a hazafias szellem terjesztését a falusi szlovákság körében, az asszimilációra való előkészítést tekintették.

Az egyeztető tárgyalások a kormány és a felvidéki vármegyék képviselői, illetve hivatalviselők között már 1884 elején megindultak, 1884. április 25-én az egyesületi alapszabályokat beterjesztették a belügyminisztériumhoz, amely azokat 1884. november 12-én helybenhagyta. A *„Magyarországi Tót Közművelődési Egyesület”* alakuló közgyűlését 1885. február 14-én tartották.<sup>14</sup>

Az alakuló közgyűlésen megjelent a Felvidék közéletének valamennyi fontos személyisége, főispánok, országgyűlési képviselők, kormányhivatalnokok. Elnökké Császka György besztercebányai püspököt, alelnökké báró Radvánszky Béla Zólyom vármegyei alispánt, titkárrá pedig Zsilinszky Mihály országgyűlési képviselőt választották. Az igazgatóság tagjai között találjuk a felvidéki származású Baross Gábor közlekedésügyi minisztert, a zólyomi, nyitrai, turóci, liptói, nógrádi, árvai alispánokat, Mattyasovszky Tamás sárosi főispánt, 17 országgyűlési képviselőt és számos felvidéki arisztokratát, tehát mindazokat, akik a FEMKE munkájában is meghatározó szerepet játszottak. Az alapszabály szerint a társulat célja: *„A magyarországi tót ajkú lakosság szellemi és erkölcsi színvonalának emelése irodalmi eszközök által. Minden politikai és hitfelekezeti tárgy teljesen kizáratik a társulat hatásköréből.”*<sup>15</sup> Hogy a tagság soraiban fellépő esetleges „pánszláv” agitáció az egyesület működését ne befolyásolja, az alapszabály szerint minden rendelkezési jog az igazgató-választmányt illette meg, amely önkiegészítési jogot kapott, a közgyűlés hatáskörét pedig csak az igazgatóság jelentésének tudomásulvételére korlátozták. Az egyesület munkaköre arra a tíz felvidéki vármegyére terjedt ki (Árva, Bars, Gömör-Kishont, Hont, Liptó, Nógrád, Pozsony, Trencsén, Turóc, Zólyom), ahol korábban a Matica slovenská is működött, mivel itt – az indoklás szerint – a szlovák népesség ugyanazt a nyelvjárást beszéli, és ez a szepesi, sárosi és zempléni dialektustól jelentősen eltért.<sup>16</sup>

<sup>12</sup> BOKES, F.: Dokumenty. II. 374–379.

<sup>13</sup> Ruffy Pál jelentése az egyesület 30 éves működéséről, REZsL. Tisza-iratok, IX/a.

<sup>14</sup> Felsőmagyarországi Nemzetőr (FN) (3) 1885. február 15.

<sup>15</sup> FN 1885. április 1.

<sup>16</sup> Uo.

*A kiegyezés utáni felvidéki nemzetiségi politika alapvetése*

Az új egyesület azonnal kérelmet küldött a belügyminisztériumhoz a Matica-vagyon átruházásának tárgyában, s már másnap megérkezett a kedvező válasz. A társulat ezenkívül kormánysszubszenció gyanánt megkapta a Matica-alap kamatait, ami költségvetésének körülbelül háromnegyed részét (mintegy 5000 Ft) képezte. A Matica-alap továbbra is a belügyminisztérium gondozása alatt maradt, s belőle a társulat igényei szerint kapott kisebb összegeket.<sup>17</sup>

A társulat megalakulása nagy sajtóvisszhangot keltett a Felvidéken. A *Felsőmagyarországi Nemzetőr* többoldalas cikkben üdvözölte „*a terjedő pánszlávizmus szellemi fegyver általi ellensúlyozására született*” egyesületet. A cikk szerint az egyesület feladata a szlovák nép ismeretterjesztő olvasmányokkal való ellátása, amelyek hazafias szellemüknel fogva alkalmasak arra, hogy fenntartsák a szlovák népben a hazaszeretetet. Fontos szempont, hogy a kiadványok olcsóak legyenek, a könyvtárak és tanítók pedig ingyen kapják meg őket, hogy „*üdvös hatásuk minél mélyebbre hasson, s minél szélesebb körben terjedjen el*”.<sup>18</sup> A FEMKE lapja elsőrendű feladatnak tartotta a cseh nyelv és kultúra befolyásának visszaszorítását: „Ha már valakinek szellemi befolyást kell gyakorolnia a tótokra, mert önálló szellemi és irodalmi életre még ma nem képesek, nem jobb-e, ha mi gyakoroljuk ezt a befolyást az egyedül célravezető eszközzel, tót nyelven megjelenő irodalmi termékekkel, minek még az a kétségtelen előnye is van a tót népre nézve, hogy saját nyelvét ápoljuk, melyről a tót nacionalisták, hogy eltakarják szellemi szegénységüket, a cseh nyelv kedvéért le akarnak mondani.”<sup>19</sup>

A szlovák és cseh lapok gyanakodva fogadták az egyesület létrejöttét. Azt nem kifogásolták, hogy az egyesület magyar könyveket adjon ki szlovák fordításban, de az ellen egyöntetűen tiltakoztak, hogy a Matica vagyont erre a célra fordítsák. František Sasinnek, a Matica volt titkára a *Národnie noviny*-ban nyílt levélben tiltakozott „Isten és világ előtt” a Matica pénzének jogellenes felhasználása miatt.<sup>20</sup>

A FEMKE állásfoglalása természetesen pártolta az új egyesület létrejöttét: „*A tót közművelődési egyesület levette vállainkról a terhek egy részét, működése előkészíti számunkra a talajt. Megkedvelteti a tót néppel a magyar hazát, megerősíti őt a magyar haza iránti hűségben és szeretetben, s mi, midőn a magyar szellemet és nyelvet terjesztő küzdelmünkben hozzájuk jövünk, tárt karokra fogunk találni, mert a tót közművelődési egyesület révén meg fogják tanulni, hogy mi valóban testvéreik vagyunk s nem ellenségeik, mint ezt a Novinyk és Hlasnikok már évtizedek óta tanítják... Terjeszteni fogják őket a magyar hazaszeretetet tót nyelven, helyes irányt fognak adni a tót nép félrevezetett gondolkodásának, s ez által a magyar szellem befogadására fogékonyakká, a magyar nyelv ismeretének megszerzésére vágyódókká fogják őket tenni.*”<sup>21</sup>

A két egyesület tevékenysége tehát alapvető célkitűzéseiket tekintve nem mondott ellent egymásnak. A FEMKE feladata a városok magyarosítása volt, s mivel a városok a kultúra központjai, hatásuk kiterjedt a környező vidékre is. „A tót közművelődési egyesület feladata az, hogy a falvakban – ahol már pusztán a topográfiai viszonyok miatt sem

<sup>17</sup> Uo.

<sup>18</sup> Uo. 1885. február 1.

<sup>19</sup> A Magyarországi Tót Közművelődési Egyesület hivatása. FN 1885. május 15.

<sup>20</sup> *Národnie noviny* 1885. február 3.

<sup>21</sup> FN 1885. május 15.

*A szlovákkérdés a magyar kormányzati nemzetiségi politikában 1867–1899 között*

lehet a magyarosítással kellőképpen tért hódítani – a tót nép műveltségének emeléséért fáradozzon.”<sup>22</sup>

A Magyarországi Tót Közművelődési Egyesület alapítói ezzel együtt azt tűzték ki az egyesület céljául, hogy terjessze a szlovák falusi népesség között a magyar hazafias szellemet, s a közös történelmi hagyomány propagálásával erősítse a szlovák nép Magyarország iránt valóban létező érzelmi kötődéseket. Hitesse el velük, hogy a magyar állameszme értelmében és az annak alapját alkotó egységes és oszthatatlan magyar politikai nemzet részeként ők tulajdonképpen szlovákul beszélő magyarok. A szlovákok először vegyék át a magyar szellemet és szokásokat, majd a magyar nyelvet, s olvadjanak be a magyarságba. Az egyesület feladata tehát valójában a magyarosító egyletek munkájának előkészítése volt.

Az egyesület tevékenysége azonban ezzel együtt sem nyerte el maradéktalanul a felvidéki magyar körök tetszését. Nem méltányolták, hanem kifogásolták, hogy az egyesület arra törekedett, hogy a szlovákok között a fokozatos beolvadást előkészítve jóval türelmesebb hangnemet ütött meg, mint a FEMKE. Az egyesület például azt hangoztatta, hogy a szlovákoktól *„a magyar állam nem veszi el sem nyelvét, sem házi szokásait. Imádja az Istent a saját anyanyelvén, szolgálja a hazát, mint a hazának tót nyelven beszélő polgára, de ő mint a magyar hazának hűséges fia, aki a magyar államnak minden jogában, minden kötelességében az ország minden lakosával egyenlő mértékben részese, ő mint tót nyelvet beszélő honpolgár szerves tagja a megoszthatatlanul egységes magyar nemzetnek. A tót nép jellemét ismerni kell, szelíd, békés, türelmes, munkás nép az, hajlítható, idomítható, vezethető, de nyelvét, szokásait, viseletét gúny tárgyává ne tegyék.”*<sup>23</sup> Ez az álláspont merőben eltért a Grünwald-féle ideológiától, amely szerint *„a magyar faj minden tekintetben magasabban áll a tótnál. Szellemi képessége nagyobb, erkölcsi érzelme erősebb, önérzete megvetővé teszi előtte a meggörnyedt szolgai tótét.”*<sup>24</sup>

Az egyesület akarva-akaratlanul előmozdította a szlovák irodalmi nyelv fejlesztésének ügyét, a nép szellemi és anyagi színvonalának emelését. A turócszentmártoni konzervatív szlovák politikusokhoz hasonlóan – igaz, teljesen más indíttatásból – küzdöttek a cseh irodalmi-nyelvi befolyás „szlovák kultúrát károsító hatása” ellen. Lefordították szlovákra Arany, Petőfi, Jókai, Gárdonyi, sőt Szophoklész egyes műveit. Mezőgazdasági szaktanácsokkal igyekeztek rávenni a szlovák gazdákat a korszerű gazdálkodási módszerek átvételére, felvették a harcot a szlovákság körében igen elterjedt alkoholizmussal, és igen korán elkezdték a kivándorlásellenes propagandát is. Segítettek a háziasszonyoknak a házak tiszta, egészséges, egyszerű, de praktikus berendezésében. Mindezek alapján tehát érthető az az egyre fokozódó értetlenség és

<sup>22</sup> Uo.

<sup>23</sup> Uo.

<sup>24</sup> GRÜNWALD BÉLA: A felvidék. I. m. 32. Grünwald tanulmánya telítve van a szlovákokra nézve bántó gondolatokkal: pl. „Aki a felvidéken úr, az már magyar, de nem tót.” (29): „...csak aki más nyelven nem beszél, s ez oknál fogva a műveltség legelső fokán áll, beszél tótul. (31.) „Aki a felvidéki viszonyokat alaposan ismeri, arra a meggyőződésre kell jutnia, hogy Magyarországnak vannak tót nyelven beszélő lakosai, de tót nemzetiség nincsen.” (35.) Ez utóbbi megállapítás, persze, akár úgy is érthető, hogy a szlovák nemzeti társadalom önszerveződésének retardált fejlődését Grünwald túlzottan kritikusan szemlélte.



*A kiegyezés utáni felvidéki nemzetiségi politika alapvetése*

ellenszenv, amely az egyesület tevékenységét a sovinszta ideológusok, publicisták részéről kísérte.

Kostenszky Géza a „Nemzeti politika a Felvidéken” című munkájában így írt az egyesületről: *„A tót közművelődési egyesület nem felelt meg annak a várakozásnak, mellyel a Felvidék hazafiai tekintettek megalakulása elé. Népszerű, időszaki olvasmányok helyett holmi magas szárnyalású kísérletekkel, idegen klasszikusok fordításaival tömte a tót olvasókat (...) Már magában az, hogy a tót irodalmat műveljük, fejlesszük, a magyarság szempontjából teljesen eltévesztett dolog, mert ha ezen törekvés eredményre vezetne, a tótokat a magyar kultúrától függetlenítenők és ezzel magunk készítenénk a pánszlávizmus diadalát. Ha idő szerint az egyesület megszűnne, kevesen hullajtanának könnyeket érte.”*<sup>25</sup>

Az egyesületet ugyanakkor – a programjában szereplő magyarosító célkitűzések miatt – támadta Mocsáry Lajos is, aki bírálta azt a célkitűzést, hogy az egyesület szlovákul akarta magyarosítani azokat, akiket a többi magyarosító egyesületeknek magyarul nem sikerült.

Az egyesület létrehozásakor, 1885-ben alapítói azt remélték, hogy a kormányzat és a felvidéki közigazgatás, valamint a „hazafias közönség” összefogása nyomán nagy sikereket fognak elérni a hazafias szellem terjesztése s az érdekeiket fenyegető cseh befolyás visszaszorítása terén. Ezek a remények azonban többségükben nem váltak valóra. A dzsentri-bürokrácia kezdeti lelkesedése fokozatosan eltűnt, ezzel arányosan csökkent anyagi és erkölcsi támogatásuk is.<sup>26</sup>

Mindezen okok is közrejátszottak abban, hogy az egyesület nem volt képes megakadályozni, de még ellensúlyozni sem a szlovák nemzeti mozgalom 19. század végi újjáéledését és gyors kibontakozását.

A kiegyezést követő évtizedekben a magyar kormányzati nemzetiségi politika valójában nem rendelkezett megbízható információkkal a felvidéki szlovák nemzetiségi mozgalom irányvételéről. Az 1870-es években felerősödött, jórészt megyei fogantatású magyar nacionalizmus konfrontációs irányvonala a – nemzetiségi törvény kínálta nyelvhasználati jogok megvalósulása esetén számos területen – konkurenciát jelentő nemzetiségi törekvések felszámolását célozta meg. A három szlovák gimnázium felszámolásának aktái azt mutatják, hogy a kormányzat valójában a fegyelmi büntetésekkel is megoldható mulasztásokat kihasználva azonosult a megyei magyar körök kenyérféltésével, sőt azon túllépve megpróbálta az állami irányítású oktatási rendszer kiépítését a nemzetiségi iskolaügy felszámolásának szolgálatába állítani. Okkal írta Geduly Lajos dunánineni szuperintendens Trefort miniszternek a turócszentmártoni gimnázium kivizsgálása kapcsán, hogy a tanárok nemzetiségi öntudatát, az anyanyelv szeretetét kellett hazaellenes cselekménnyé minősíteni ahhoz, hogy az iskolák ellen a legkeményebb szankciót alkalmazhassák.<sup>27</sup>

A kormányzati nemzetiségi politika felelősei mindazonáltal igyekeztek általánosabb érvényű tanulságokat is levonni a felvidéki nemzetiségi politika első tapasztalatai alapján.

<sup>25</sup> KOSTENSZKY GÉZA: Nemzeti politika a Felvidéken. Budapest 1893. 6.

<sup>26</sup> Ezt a folyamatot tükrözi a Felsőmagyarországi Nemzetőr egyre inkább lanyhuló érdeklődése az egyesület iránt.

<sup>27</sup> Geduly Lajos 1874. május 3-i jelentésének szövegét közli RUTTKAY L.: A felvidéki... I. m. 101–106.

Tanárky Gedeon kultuszminisztériumi államtitkár feljegyzése szerint a felvidéki politika csakis „az éber, következetes és mindenképp felett érélyes” kormányzati munka, a gondosan megválogatott megyei közegek, valamint a szlovák régióban működő tisztviselők, tanítók, lelkészek megbízhatóságára épülhetett.<sup>28</sup> A regionális közművelődési egyesületekről viszont igen rövid időn belül bebizonyosodott, hogy nem képesek érdemben támogatni a kormányzati elképzelések megvalósítását, legfeljebb egy-egy alkalommal használhatóak, illetve a magyarosítás céljainak végrehajtásában lehetett rájuk támaszkodni.

## **A kormányzati felvidéki politika súlyponti kérdései**

A dualizmus kezdeti szakaszában a felvidéki szlovák és rutén nemzeti-nemzetiségi mozgalmak kapcsán a magyar nemzetiségi politikában meghonosított pánszlávizmus fogalma a bel- és külpolitikai szóhasználatban egyaránt meglehetősen tagolatlan és tisztázatlan volt. Elsősorban a magyarországi szláv nemzetiségeknek az Oroszország és általában a szláv világ iránt tanúsított szimpátiáját tekintették a pánszlávizmus magyarországi megnyilvánulásának. Grünwald Béla például a szlovák nemzeti mozgalom pánszláv jellegét azzal vélte bizonyítani, hogy szerinte a szlovák nemzeteszmének semmilyen történelmi és lélektani indokoltsága nem volt, s így a nemzetileg tudatos szlovákok szinte ösztönösen a nagyobb szláv közösség tagjai kívántak lenni: „... még azok is, akik látszólag a töbtség érdekeiért küzdenek, nem önálló lételet akarják biztosítani, hanem csak előkészíteni s fogékonnyá tenni arra, hogy minél könnyebben beolvadhasson a szlávok tömegébe”.<sup>29</sup>

A korabeli publicisztika szóhasználatában azután a pánszlávizmus már-már a hazaáruló szinonimájává vált, amint azt a Grünwalddal vitatkozó Michal Mudroň, a Szlovák Nemzeti Párt elnöke is megjegyezte. Grünwald egyik legimpulzívabb követője, R. Miticzi Béla a fogalomnak a következő parttalan definícióját adta: „...a pánszlávizmus: létiink ellen irányzott, államiségunkat fenyegető ellenséges törekvés, oly törekvés, amely ezer év óta bevált politikai keretek megbontását célozza, oly alakulásokat tűzvén ki célul, melyek sem történelmi alappal, sem pedig földrajzi, s még inkább néprajzi jogosultsággal nem bírnak...”.<sup>30</sup>

A magyar kormánynak a pánszláv tendenciák, jelenségek iránt érdeklődő első körlevelei, rendeletei jórészt szintén ezzel a tagolatlan fogalommal dolgoztak. A keleti válság idején Tisza Kálmán rendőri felügyelet alá helyezte azokat a személyeket, akik megszerzte közismerten „pánszláv üzemekkel és bujtogatásokkal foglalkoznak”.<sup>31</sup> Az 1880-

<sup>28</sup> Tanárky Gedeon államtitkár jelentését bőven kivonatolva I. uo. 65–69.

<sup>29</sup> GRÜNWARD BÉLA; A felvidék. I. m. 49.

<sup>30</sup> R. MITICZI BÉLA: Pánszlávizmus. I. m. 9.

<sup>31</sup> Szepes vármegye, főispáni biz. iratok 1876. Belügyminiszteri körlevél 1060 res. 1876. ŠOBA Levoča.

*A kormányzati felvidéki politika súlyponti kérdései*

-as évtizedben Tisza szintén a balkáni helyzettel, illetve az onnan átszivárogható befolyással indokolva, több ízben is szigorú megfigyelést rendelt el a felvidéki szlovákok között, attól tartván, hogy a pánszláv eszme képes lehet összefogni az országban élő szlávokat.<sup>32</sup>

Lehoczky Lajos Turóc vármegyei alispán Tisza 1885. évi pánszláv tárgyú körlevelére válaszolva a pánszlávizmus új, mondhatni funkcionális meghatározását adta: „...az egyetemes pánszláv szláv érdekközösség minden lehető alkalommal a hazaárulást érintő hangoztatása (...) különösen mindazt nyújtja, ami nyílt lázongásra való izgatás vádjánélkül nyújtható.”<sup>33</sup> A sztropkói főszolgabíró Molnár István zempléni főispánnak küldött jelentésében imígyen konkretizálja az előbb idézett meghatározást: „Hogy a „pánszlávizmusnak felvidékünkön is vannak titkos propagandistái, kik a magyar állameszmének ellenségei, azt számtalan jelek igazolják... Szeretett hazánk emlőin élősködnek titkon oly gazok, akik közül nem egy néz sóváran az éjszaki moloch hazánk és monarchiánk elleni fészkelődéseire, kívánva, hogy bárha annak aljas intentioni érvényre emelkedének, s Magyarországról mint megsemmisült királyságról s nemzetről beszélne mielőbb a történelem.”<sup>34</sup>

A szlovák nemzeti mozgalom politikai törekvéseinek pánszlávizmusként való megbélyegzése önmagában nem jelentett volna komoly konfliktusforrást, hiszen a józan mérlegelésre képes vezető politikusok mindkét oldalon tudták, hogy a szervezetlen kismemzeti mozgalomnak eleve nem lehettek pánszláv ambíciói, s hogy egyes szlovák értelmiségiek ilyen értelmű megnyilatkozásai mögött valójában az Oroszország iránti kritikátlan hódolat tömegbázissal nem rendelkező kapcsolattartási törekvései húzódtak meg csupán. Szent-Iványi Márton Liptó megyei főispán 1879. október 7-én egy Árva megyei szlovák műkedvelő színtársulat liptószentmiklósi fellépésének engedélyezése körül kialakult levélváltás során az Oroszországhoz való szlovák vonzódás korlátait a következőképpen fejtette ki: „*Aki azt hiszi, hogy a pánszlávok óhajtása az orosz mozgalom, az nagyot téved. Ők az orosz uralmat perhoreszkálják, ők az alkotmány égése alatt jól érzik magukat, s a kancsuka után nem sóvárognak. (...) Nekik tehát nem kell orosz uralom, hanem a magyar és német hegemoniának, s a dualizmusnak lerombolásával egy szláv Ausztria.*”<sup>35</sup>

A liptói főispán globális diagnózisát pontosnak tekinthetjük, hiszen Vajanský, Mudroň, Škultéty, Daxner oroszországi utazásai, orosz levelezése, illetve a *Národné noviny* viszonylag csekély, évi pár ezer rubeles támogatása köztudomású volt, és valójában senki sem tartotta az ország biztonsága szempontjából veszélyesnek. A közismerten ruszofil beállítottságú szlovák vezetők kapcsolattartása Pétervárral vagy a Monarchia többi szláv népeinek vezetőivel ráadásul legtöbb esetben rendőrségi felügyelet alatt történt. A szlovák mozgalom jelenléte, a magyar egyletekéhez képest viszonylag gyors ütemű fejlődése és feltartóztatatlannak tűnő térhódítása azonban kétségkívül irritálta a felvidéki magyar politikai közélet felelőseit, akik keresték a szlovák mozgalom paralizálásának leghatékonyabb módszereit. Az 1880-as években a kormányzat is igyekezett felülvizsgálni, pontosabban szólva új alapokra helyezni felvidéki politikai koncepcióját.

<sup>32</sup> BM 552 res. 1881 ŠOBA Levoča. Vö. MKBM 2. cs. BM 762 res. 1887. SNA Bratislava.

<sup>33</sup> Uo. BM 1176 res. 1885, SNA, Bratislava.

<sup>34</sup> Uo. BM 557 res. 1887, SNA, Bratislava.

<sup>35</sup> Liptó vármegye, főispáni biz. iratok 139/1879.

*A szlovákkérdés a magyar kormányzati nemzetiségi politikában 1867–1899 között*

A Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület és a gombamód szaporodó, ámde annál jelentéktelenebb és eszköztelenebb lokális magyarosító egyletek nem tudtak érdemi ellentevékenységet kifejtteni az ellenzéki sajtó és az anyanyelvi egyházi élet segítségével szerveződő szlovák mozgalommal szemben. Ráadásul az egyesületek működése is állandó céltáblájává vált a nemzetiségi sajtónak, illetve a nemzetiségi szervezeteknek. Különösen a FEMKE tevékenysége váltott ki a szlovák politikai közvéleményben (azaz a sajtóban és a politizáló csoportokban) egyre hevesebb ellenérzéseket. Az egyesület ún. alföldi akciója – melynek keretében öt alkalommal összesen közel ezer szlovák gyermeket vittek le a szlovák megyékből alföldi magyar családokhoz, gyakran a hozzátartozók beleegyezése nélkül – nagy felháborodást váltott ki. A nagyobb részt árva, félárva gyermekek alföldi elhelyezésével a FEMKE részben az árvák helyzetén kívánt segíteni, részben viszont a szlovák ifjúság gyorsított ütemű elmagyarosodását kívánta előmozdítani. Az önkéntesség és emberiség alapvető szabályainak megsértése miatt ez az akció nem csupán az egyesület tekintélyének, hanem a felső-magyarországi magyar társadalomnak és az ország jó hírének is sokat ártott.<sup>36</sup>

Maga az egyesületi vezetőség is tudatosította, hogy az alföldi gyermektelepítési akcióval túllőtt a célon. Magyarosító célkitűzéseit ezt követően elsősorban az iskolapolitika, valamint a gazdaságpolitika területén igyekezett népszerűsíteni. A „pánszlávizmus” megfékezése végett 1895-ben Bánffy Dezső miniszterelnökhöz eljuttatott FEMKE-memorandum először helyezte a hangsúlyt éppen a felvidéki közgazdasági állapotok meg-

<sup>36</sup> A FEMKE alföldi gyermektelepítési akciójáról l. Hlas k rodičom slovenským, tútorom predstaveným a vsetkým priateľom detí a mládeže (Praha 1892) c. röpiratot a Magyar Királyi Belügyminisztérium elnöki iratai között – 893. 1902 res. szám alatt. Összesen öt telepítési akcióra került sor: 1874-ben 400, 1887-ben 190, 1888-ban Trencsén megyéből 86, ugyanabban az évben Liptó megyéből ismeretlen számú, 1892-ben pedig 174 gyermeket vittek le alföldi magyar családokhoz. Az utolsó akcióról az egyesület által készített 1893. májusi jelentés a következő tényeket tartalmazza: A hivatalosan jelzett 500 helyett 270 gyermeket telepítettek az Alföldre. Közülük 130 rövid időn belül visszatért. Az egész akciót a körütekintés hiánya jellemezte. „Nyitráról egy egész sereg, az utcán összefogdosott (!), rakoncátlan gyermeket telepítettek könyörületes szívű emberek nyakába.” A telepített gyermekek között hat magyar is akadt. A gyermekeket Nagykőrösön, Kecskeméten. Hódmezővásárhelyen, Hajdúböszörményben (78 főt) telepítették le. A jelentés készítője szerint minden gyermek jobb helyzetbe került, mint otthon, majd mindegyik gyermek rövid időn belül megtanult magyarul. Ezzel együtt a jelentés összeállítója leszögezi: „Az előrebocsátások után sem látom be az efféle tömeges telepítésnek a gyakorlati célját. Ha az akar tendenciája lenni, hogy a tótság számát mesterségesen apasszuk, a magyarokét pedig ugyanígy növeljük, úgy azt olyan arányokban kellene foganatosítani, hogy ennek következtében a Felvidék elnéptelenedne és ennek minden súlyos következménye kellene, hogy bekövetkezzék. (...) Egészen más kérdés az, nem volna-e az amúgyis feltartóztathatatlan kivándorlás Amerika helyett az Alföldre irányítható.” A költői kérdésnek is beillő felvetést a FEMKE-feljegyzés szerzője még egy felismeréssel toldja meg: „Az igazán sikerült telepítés után nem térnek vissza, így a Felvidék nem magyarosodik.” A felső-magyarországi vármegyékben az 1873. évi kolerajárvány után árván maradt szlovák gyermekek elhelyezésének ötletéből magyarosító kezdeményezéssé torzult FEMKE-akció kétségkívül ügyetlen és a félárva, illetve nem árva gyermekek szempontjából antihumánus próbálkozások sokat ártottak a FEMKE, de az egész magyar nemzetiségpolitika hírének. Ezt különösen az első világháború éveiben és a békekonferencián a külföldi csehszlovák propaganda minden alkalommal felhasználta. – A gyermektelepítési akciót bíráló szlovák röpirattal szemben 1893-ban Szalavszky Gyula trencsényi

javítására. Ugyanakkor a kormányzat hathatósabb beavatkozását, erélyesebb sajtórendészeti politikáját is szorgalmazták.<sup>37</sup>

A Bánffy-kormányzat sokfelől és sokszor bíralt nemzetiségpolitikai radikalizmusát talán egyedül a magyarosító egyesületek fogadták el kritikátlanul, mi több, abban a nemzeti-ségi kérdés megoldásának hathatós megoldását üdvözölték. Éppen ezért meglepő Bánffynak a FEMKE-memorandumra adott elutasító válasza: „A kormány egyrésztől nem részesíthet segélyben oly egyesületet, melynek működését vagy annak irányzatát üdvösnek nem tartja, másrészt az anyagi támogatás esetleges megvonása kényes természetű magyarázatokra szolgáltatathatna okot. Nem kevésbé érdemel komoly figyelmet az a körülmény is, hogy a FEMKE kérelmének teljesítése esetén a nemzetiségi célokat szolgáló kultúregyesületek is hasonló kívánsággal fordulhatnak a kormányhoz, s annak megtagadása ismét rekriminációkra vezetne.”<sup>38</sup> Bánffy ezért a FEMKE segély iránti kérelmét elutasította.

Az elutasítás mögött a magyarosító egyesületek működésének csekély határfoka, a társadalmi támogatás elapadása is meghúzódhatott, de a magyar kormányzati nemzetiségi politikában általában egyre kisebb szerephez jutott az ilyen típusú tevékenység támogatása. A kormányok igyekeztek a nemzetiségi területeken a vármegyei közigazgatási apparátusra támaszkodni és saját kezdeményezéseiket megvalósítani, s megpróbálták elkerülni a nemzetiségi céltársadalmak által már eleve elutasított magyarosító egyesületek közvetítői vagy éppen végrehajtói felajánkozásának elfogadását.

A Bánffy részéről való elutasítás komoly belső vitákat robbantott ki a FEMKE vezérkarában, s ez a következő évben az egyesület alapszabályainak megváltoztatásához vezetett. Az egyesület alapcéljai nem változtak, a FEMKE továbbra is arra törekedett, hogy „Felső-Magyarországon a hazafias szellemet ápolja és fejlessze, a magyar nyelv használatát terjessze, a közélet, a népnevelés és oktatás nemzeti irányú fejlődését előmozdítsa”.<sup>39</sup> E célok megvalósításában azonban a korábbinál nagyobb mértékben kívánt a tíz felvidéki megye (Nyitra, Trencsén, Bars, Turóc, Liptó, Árva, Zólyom, Hont, Nógrád, Szepes, valamint Selmec-Bélabánya törvényhatósági jogú város) magyar társadalmának segítségére támaszkodni. A magyarosítás fő terrénumaként egyre inkább a magyar tanítási nyelvű iskolák támogatását tekintette.

Az alapszabály-módosítás oka a tagok által is érzékelt hanyatláson túl az erők egységesítése volt. Továbbra sem sikerült azonban Pozsony vármegyét és a várost bekapcsolni az egységes szervezetbe; az ott működő közművelődési egyesület ragaszkodott különállásához. Hasonló volt a helyzet a Sáros megyei egyesülettel is, bár ott – a sárosi és általában az északkeleti szlovákság sajátosságaira való tekintettel – a FEMKE vezetése elfogadta a külön szervezet átmeneti létjogosultságát.<sup>40</sup> A magyarosító célzatú közművelődési

főispán irányításával a magyar belügyminisztérium ellenkampányt szervezett: Petráss Károly, a trencsényi árvaszék elnöke az akciót védelmező röpiratot készített, amelyet a felvidéki megyék apparátusa segítségével terjesztettek. Erről: FABIAN, JURAJ: Národnostná otázka v municipiálnej politike Bratislavskej župy v 90-ých rokoch 19. storočia. Slovenská archivistika 1983 (18) 1. sz. 55–74. Az 1892. évi telepítés kivizsgálásáról 1. „Tót gyerek magyar kenyéren.” Budapesti Hírlap 1892. aug. 18. és 25.

<sup>37</sup> A Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület Évkönyve 1895. 9–14.

<sup>38</sup> MKBM 4. cs. 1049 res. 1897. SNA, Bratislava.

<sup>39</sup> A FEMKE új alapszabálya, FEMKE-iratok, 6.38. ŠOBA Banská Bystrica.

<sup>40</sup> LŐRINCZ GYÖRGY: Néhány szó a magyar közművelődési egyesületek újjászervezéséről. Wlasich Gyula vallás és közoktatásügyi m. kir. miniszter úr öngyméltóságához. Nyitra 1897. 12.

*A szlovákkérdés a magyar kormányzati nemzetiségi politikában 1867–1899 között*

egyesületek átfogó reformjára kidolgozott elképzelések mindazonáltal megvalósíthatatlannak bizonyultak, hiszen az egyes nemzetiségi régiók kulcspozícióban tevékenykedő magyar politikusai, szakemberei féltékenyen őrizték a régió meghódításáért indított akció sajátosságait, s ezek révén saját függetlenségüket és befolyásukat.

A kormányzati felvidéki politika a századforduló éveitől egyre kisebb szerepet szánt a közművelődési egyesületeknek, hiszen a vármegyei apparátus lényegében azonos volt a FEMKE megyei szervezeteinek irány- és hangadó köreivel. Annál nagyobb figyelemmel követte nyomon a megmaradt szlovák kulturális intézmények működését. Ezek közül a turócszentmártoni *Živena* nevű női egyesület és a *Múseumi Tót Társaság* (Slovenská muzeálna spoločnosť), illetve a nagyszombati székhelyű *Szent Adalbert Társulat* ténykedésének szentelt rendszeres figyelmet, ami a három egyesület állandó megfigyeltetését és ellenőrzését jelentette. Minthogy a Matica bezárása után – a már említett Slovenská jednota nevű szervezet engedélyezésének megtagadása miatt – csupán ez a három lokális kereteket meghaladó, nem kormányalapítású szlovák szervezet működött, a vármegyei és rendőri apparátus igyekezett tevékenységük legapróbb részleteit is felderíteni. Bár a Matica bezárása miatti felháborodás megismétlődésétől tartva ez a három kulturális szervezet mindvégig folytathatta tevékenységét, a századforduló éveiben a felvidéki megyék felelős magyar tényezői pusztá létezésüket is károsnak tartották.<sup>41</sup>

## A Szapáry-féle felvidéki akció (1890)

„A magyar állam érdekeivel ellentétes és hazánk északnyugati felvidékén észlelhető áramlatok kötelességemmé teszik, hogy azok ellenében rendszeres és sikeres működést meghonosító intézkedéseket foganatosítsak, az állami és nemzeti érdekeknek jövőben való teljes biztosításáról gondoskodjam.”<sup>42</sup> Így kezdte az 1890. októberi felvidéki akciót

<sup>41</sup> „A mondott egylet (ti. a Živena) a tót nacionalisták azon szervezkedésének lévén kifolyása, mely a felosztatott Szláv Maticát, a gymnasiumokat és róczei tanítóképezdét, néhány felvidéki pénzintézetet az itteni könyvnyomdát és az ez idő szerint itt megjelenő sajtót szülte – általam folytonos figyelemmel kísértetett, – sőt 1878 óta részemről gondoskodva lett, hogy közgyűléseiről rendelt megbízható közegek által mind a résztvevők személyére, úgy az ott tárgyal dolgokra nézve értesíttessem... A Živenával mint jóváhagyott alapszabállyal bíró egylettel szemben magam aktióképtelennek láttam, mert eddig az egyesületnek nem működésében, de pusztá létezésében nyilvánult káros, üdvtelen hatása.”– Lehoczky Lajos turóci főispán jelentése Tisza Kálmán belügyminiszternek 1884. december 11-én. MKBM 4.cs. 869. res. 1896 (Živena-dosszié) SNA, Bratislava.

<sup>42</sup> A Szapáry-akció iratcsomója, MKBM. 2. cs. 930 res. 1890. Szapáry körlevelének kelte 1890. október 8. SNA, Bratislava.

meghirdető körlevelét Szapáry Gyula miniszterelnök. Az Árva, Liptó, Turóc, Zólyom, Nyitra, Pozsony és Bars vármegye főispánjaihoz intézett felszólítás az október 23-ára meghirdetett felvidéki konferencia napirendjére hat ügyet tűzött: a felvidéki felekezeti viszonyok nemzetiségi kihatását, a régió köztisztviselőinek magatartását, a nemzetiségi pénzügyek kérdését, a népiskolai viszonyokat, valamint a nemzetiségi sajtó és a nemzetiségi egyesületek kérdéskörét.

A főispánoktól beérkezett válaszokból kiderült, hogy különösen a katolikus szlovákia körében az idő tájt még viszonylag békés volt a hangulat. Szmrecsányi György árvi főispán a szlovák nemzetiségi mozgalom szempontjából az evangélikus felekezet egyértelmű primátusára figyelmeztetett, amikor az evangélikus szlovák lelkészekben jelölte meg a pánszláv, ruszofil eszmék terjesztőit és a – véleménye szerint már akkor – magyar állam ellen irányuló mozgalmak szervezőit.<sup>43</sup>

Hasonló álláspontra helyezkedett Liptószentmiklóson Kürthy Lajos, a felvidéki főispáni kar egyik vezéregyénisége, aki az evangélikus szlovák egyházi autonómiában rejlő államellenes tendenciákra hívta fel a miniszterelnök figyelmét. Az evangélikus szlovák klérus elleni intézkedéseket Kürthy a következőképpen indokolta: „A minden ágú közigazgatás igazságosságán s tisztaságán kívül az autonomikus szervezet gyökeres megváltoztatása egyrészt, s határozott és céltudatos magyarosítás másrészt, azon legfőbb és leghatásosabb eszközök, amelyekkel a pánszlávizmussal szemben küzdeni lehet...”<sup>44</sup>

Thuróczy Vilmos nyitrai és gróf Zichy József pozsonyi főispán már kiegyensúlyozottabbnak látta a szlovák nemzeti gondolat iránti fogékonyságot a szlovák anyanyelvű katolikusok és evangélikusok között, ami természetesen összefügg a két megye szlovákosságának katolikus túlsúlyával, illetve a hagyományosan katolikus jellegű szlovák központ (Nagyszombat) hatásával.<sup>45</sup> Kubiczay Pál trencsényi és Justh Zsigmond turóci főispán viszont a szinte kivétel nélkül „pánszláv” beállítottságú evangélikus lelkészek, értelmiségiek szerepére mutatott rá: a jelentések tanúsága szerint még mindig egyfajta romantikus és totális pánszláv eszmeiség terjesztésével (pl. az orosz felszabadítás reményének táplálásával) vádolták őket.<sup>46</sup>

A szlovák nemzetiségi régió harmadik legszámottevőbb felekezetéről, a zsidóságról mind a nyolc főispán egybehangzóan a magyar állam iránti lojalitást hangoztatta, bár a trencsényi jelentés némi malíciával azt is megjegyezte, hogy „a zsidók magyarosodnak, közöttük pánszláv nincs, de áldozatra kész hazafi is kevés, velünk tartanak, mert miénk a hatalom.”<sup>47</sup>

Az 1890. október 23-i felvidéki értekezletről készült feljegyzés szerint az evangélikus egyházon belüli nemzetiségi viszonyokra nézve nem jutottak megállapodásra, ami annál is inkább meglepő, mert a dunáninneni evangélikus egyházkerület 1890. évi püspökválasztása során a „magyar párt” által javasolt Trsztyenszky Ferenc csúfos kudarcot vallott. A szlovák lelkészek, egyházközségek által támogatott Baltík Frigyes fölényes választási győzelmet aratott.<sup>48</sup> Kaas Ivor parlamenti interpellációja révén országos jelen-

---

<sup>43</sup> Uo.

<sup>44</sup> Uo.

<sup>45</sup> Uo.

<sup>46</sup> Uo.

<sup>47</sup> Uo.

<sup>48</sup> Uo.

*A szlovákkérdés a magyar kormányzati nemzetiségi politikában 1867–1899 között*

tőségű üggyé vált a felvidéki evangélikus püspökválasztás, amely a régió magyar vármegyei apparátusának súlyos vereségét jelentette. Minden bizonnyal ez is közrejátszott a Szapáry-féle akció előkészítésében. Baltík későbbi közszereplése nem váltotta be a szlovák mozgalom hozzá fűzött reményeit, amiben a liptói megyei apparátus igen erőteljes ellenőrzésének is minden bizonnyal szerepe lehetett.

A további felekezeti kérdések közül az értekezlet figyelme a felekezeti – különösen az ág. evangélikus – népiskolák működésére irányult. Megállapítást nyert, hogy ezek az iskolák nagyobbrészt csak formailag felelnek meg az oktatási törvényeknek, és a magyar nyelv ottani tanításának gyakorlati haszna és eredménye alig volt. Ezen a helyzeten az értekezlet határozata szerint elsősorban az állami óvodai hálózat bővítésével lehetett volna változtatni, s ennek érdekében a főispánok kötelezettséget vállaltak az óvodai szükségletek felmérésére.

Jóllehet a megyei jelentések legnagyobb terjedelemben talán éppen a nemzetiségi pénzügyintézetek működésével foglalkoztak, a konferenciáról készült szűkszavú feljegyzés csupán a szlovák alapítású bankok fokozottabb felügyeletéről tesz említést, mint az ebben a tárgyban kialakult közös álláspontról. A Szalavszky Gyula belügyminiszteri államtitkárhoz beküldött főispáni jelentések egyébként mindenekelőtt a turócszentmártoni székhelyű *Tátra Bank* működését vizsgálták, megállapítván, hogy a szlovák nemzeti mozgalom – pontosabban szólva a Szlovák Nemzeti Párt – és a bank közötti kapcsolatok révén a pénzügyintézet a felvidéki szlovák néphangulat meghatározó tényezőjévé kezdett válni.<sup>49</sup>

A nemzetiségi pénzügyintézetekkel szembeni gyanakvás valószínűleg az értekezleten sem öltött sokkal konkrétabb formát, hiszen sem a *Tátra Bank*, sem pedig a többi kisebb szlovák pénzügyintézet a századforduló előtt nem volt abban a helyzetben, hogy érdemi befolyást gyakoroljon a politikai mozgalmakra. A nemzetiségi – köztük a szlovák – pénzügyintézetek ügyével a magyar kormányok folyamatosan és behatóan foglalkoztak. Mindenesetre a szlovák bankok kormányzati kezelésében megmutatkozott, hogy viszonylag csekély alaptőkékük és korlátozott hatáskörük ismeretében az erdélyi románok pénzügyintézeteihez képest nem láttak bennük túlzottan nagy veszélyforrást.<sup>50</sup> Ezzel együtt a konferenciáról készült feljegyzés határozatainak egyike a Tátra Felső-Magyarországi Bank működésének tüzetes kivizsgálását rendelte el.

A felvidéki értekezlet legrészletesebb vitája a régió sajtóviszonyairól, azon belül is a kormánypárti, illetve az ún. hazafias sajtó támogatásáról, céljairól alakult ki. A szóban forgó nyolc megyében 1890-ben mindössze egyetlen államilag támogatott magyar nyelvű lap, a turócszentmártoni *Felvidéki Híradó* jelent meg. Rajta kívül az Ungvárott

<sup>49</sup> „A Tátra Bank (alsókubini) fiókjának három alkalmazott hivatalnoka a nemzetiségi párt híve. Mindhárman evangelicusok, leplezetlenül hirdetik nemzetiségi elveiket, és az utóbbi evan(gélikus) püspökválasztás alkalmával élénk részt vettek a nemzetiségi párt mozgalmában. Hogy a Tátra Bank anyagi segélyben részesíti-e a nemzetiségi párt tényezőit, arról tudomásom nincsen és mint annak a magas kormány által megbízott elnöke az egész könyvelésbe betekintésem lévén, ily tételre nem akadtam, de segélyezi embereit az által, hogy hivatalnokul kizárólag nemzetiségi érzelmű egyéneket alkalmaz.” Szmrecsányi György Árva megyei főispán Szapáry Gyula miniszterelnöknek. 1890. október 21. Uo.

<sup>50</sup> A szlovák bankokról vö. a III. fejezet 35–38. számú jegyzeteit, valamint HAPÁK, P.: Das Nationalitätenproblem... I.m. 131–136. A nemzetiségi pénzügyintézetek 1893. évi kormányzati megfigyeltetésére vonatkozó felvidéki iratokból is közöl KEMÉNY G. G.: Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez. II. 141–143.



megjelenő *Ung*, a balassagyarmati *Nógrádi Lapok*, a beregszászi *Ugocsa*, az iglói *Szepesi Lapok*, valamint a Budapesten megjelenő *Slovenské noviny* képviselte a régióban a kormány által részben támogatott magyar kormányzati szellemiségű sajtót. A tanácskozásnak ez a felismerése alapozta meg a felvidéki magyar nyelvű újságok állami támogatásának növelését és fokozatos elterjedését. A korábbi időszak egyesületi formák között elképzelt felvidéki magyar szellemű nemzetiségpolitikájának tengelyébe ezen felismerés és határozat alapján került a hazafias szellemet erősíteni hivatott sajtópolitika.<sup>51</sup>

Súlyához és jelentőségéhez képest igen csekély mértékben szerepelt az értekezlet iratanyagában az iskolakérdés. A miniszterelnök által felkért főispánok általában azt kifogásolták, hogy megyéikben az állami iskolák száma csak igen lassan növekedett. A közigazgatásban dolgozó tisztviselők magatartásával és nemzeti megbízhatóságával kapcsolatos aggodalmak a jelentések szerint túlnyomó részben alaptalannak bizonyultak, ami persze azzal is magyarázható, hogy az állami és megyei hivatalnoki karban mindig is igen kevés volt a szlovák anyanyelvűek száma.

A Szapáry-féle felvidéki akció – az értekezleten elfogadott határozatnak megfelelően – gróf Zichy József pozsonyi főispán megbízásával folytatódott. A megbízás szerint Zichy egyfajta felvidéki kormánybiztosi mandátumot kapott rövid időn belül kidolgozandó összefoglaló felvidéki ajánlásomag elkészítésére, amely az óvodai hálózat kiterjesztésétől, a „rossz szellemű” lelkészek kimutatásán keresztül a szlovák tanítási nyelvű felekezeti népiskolák tankönyveinek felülvizsgálatáig terjedt.<sup>52</sup> Arra nézve, hogy a felvidéki konferenciáról távol maradt pozsonyi főispán vállalta-e ezt a megbízást, s ha igen, milyen javaslatokat tett, nem találtunk semmilyen bizonyítékot.

Annyi azonban bizonyos, hogy Szapáry Gyula miniszterelnök kezdeményezése új szakaszt nyitott a felvidéki kormányzati nemzetiségpolitikában, bár a rendszeres jelentéstételre alapozott regionális nemzetiségi politika eszménye, amely a konferencia előkészítése során és a róla készült feljegyzésekben körvonalazódott, csak pár évvel később, Bánffy Dezső kétségkívül mértéktelenül keménykezű, ugyanakkor a korábbi kormányzatoknál tagadhatatlanul nagyobb rendszerességre törekvő miniszterelnöksége idején valósult meg. A Szapáry-féle felvidéki akciót tekinthetjük az első tudatosan előkészített, komplex eszközrendszer kidolgozását célul kitűző kezdeményezésének a kiegyezés kori kormányzati felvidéki nemzetiségi politikában. Minden korábbi felvidéki tanácskozás ad hoc jellegű, előkészítetlen és kevésbé reprezentatív megbeszélést jelentett, különösebb következmények, intézkedések nélkül.

Tény, hogy az 1890. évi felvidéki kormányzati kezdeményezésben a kor nemzetiségpolitikai eszményeinek és eszközeinek megfelelően túltengtek a restriktív és beavatko-

<sup>51</sup> Uo. Az értekezleten minden bizonnyal részt vett a trencsényi származású Szalavszky Gyula belügyminisztériumi államtitkár is, akit sokan mint felvidéki minisztert emlegettek. Az ő felkérésére készült Kubányi Károly *Emlékirata egy tót nyelven kiadandó magyar hazafias szellemű hírlap, esetleg más hasonló irányú magyarosító sajtótermékek tárgyában*. – A felvidéki kormánypárti és magyar szellemű sajtóviszonyok elfogultan kritikus áttekintéséből kitűnik, hogy a Magyarországi Tót Közművelődési Egyesület szlovák nyelvű sajtóját a szlovák nyelvű irodalom ápolásának bűnében marasztalta el a szerző, és annak helyébe a magyar irodalom fordításait közreadó és általában erőteljesebb magyar szellemet közvetítő lapot kívánt kiadni, a lefoglalt Matica vagyon terhére. Uo. 1890. november.

<sup>52</sup> MKBM 2. cs. 930. res. 1890. SNA. Bratislava.

zó, ellenőrző típusú elképzelések, rendelkezések. A nemzetiségi pénzüzetek hatásának elemzése, a tömeges kivándorlás jelenségének felerősödése váltja majd ki azokat a más irányú, preventív és részben pozitív beavatkozásokon alapuló nemzetiségpolitikai elgondolásokat, amelyek a felső-magyarországi szlovák régióban is az iparpolitika, foglalkoztatáspolitikai, pozitív művelődéspolitikai eszközöket próbálják latba vetni a szlovák ellenzéki politikai törekvésekben egyre erőteljesebbé váló etnoregionális motívumokkal, célokkal szemben.

## **A Bánffy-kormány felvidéki politikája**

„Bánffy a nemzetiségi kérdést (...) mint a magyar belpolitika kérdését sem vélte egyszerű törvényhozási akcióval (nemzetiségi törvény eltörlése stb.) vagy tisztán rendőri és adminisztratív intézkedésekkel megoldhatónak” – írta a „dobokai basa” négyéves miniszterelnöksége (1895–1899) végén annak nemzetiségi politikájáról Jancsó Benedek. Majd így folytatta: „Azt is tudta, hogy ez ellen még a sokaktól csodás hatásúnak festett állami közigazgatás sem csalhatatlanul biztos árkanúm. Tisztában volt vele, hogy ennek nehézségeit és esetleges veszedelmeit csak egy rendszeres és következetes elveken felépült kombinatív politikai eljárással lehet enyhíteni, vagy kitörölni az akut politikai bajok és betegségek sorából.”<sup>53</sup>

Az 1890-es évek elején fokozatosan reaktivizálódott magyarországi nemzetiségi politikai mozgalmakkal szemben a Szapáryt követő Wekerle Sándor vezette kormánynak nem sikerült semmilyen egységes koncepciót kidolgoznia, és maga a miniszterelnök az engedékenység és a kemény kéz politikájának kombinációjával igyekezett a nemzetiségi lavinát megállítani. Nem véletlenül volt tehát a szlovák politikusok többségének véleménye fölöttébb kritikus a Wekerle-kormány nemzetiségpolitikai teljesítményéről, amelynek valamilyen jól körvonalazható felvidéki vagy szlovák vonulatáról nemigen lehet beszélni.

Az oktatási törvényekkel, nyelvhasználati rendeletekkel már igencsak megcsonkított 1868. évi nemzetiségi törvényre – mint a magyarországi nemzetiségek jogforrására – hivatkozó Wekerlét a *Národnie noviny* az őszinteség hiányával, a magyarosító politika támogatásával, a nemzetiségi politikusok rendőri felügyelet alá helyezésével, a nyelvhasználati jogok folyamatos csorbításával, a nemzetiségi tanulóiifjúság hátrányos helyzetbe hozatalával, a gazdasági szabad verseny nemzetiségpolitikai színezetű korlátozásával vádolta meg.<sup>54</sup>

Ezzel együtt Wekerle idejében sem a szlovák kulturális, gazdasági önszerveződési törekvésekkel, sem pedig a politikai mozgalom reaktivizálódásával, valamint a szerbekkel, románokkal kiépítendő szorosabb együttműködéssel szemben a kormányzati politi-

<sup>53</sup> (JANCSÓ BENEDEK): Bánffy Dezső nemzetiségi politikája. Budapest 1899. 4.

<sup>54</sup> Wekerle o národnostnej otázke. *Národnie noviny* 1894. augusztus 9.

ka nem támasztott nagyobb akadályokat. Egyrészt mert ebbéli energiáit jórészt elvonta a kiegyezés korának egyik leglátványosabb nemzetiségi politikai pere, a magyarországi és erdélyi román politikusokkal szemben 1895-ben indított ún. *Memorandum-pör*, másrészt mert sem a miniszterelnökség, sem pedig a belügyminisztérium nem rendelkezett olyan nemzetiségi információs hálózattal és erre szakosodott apparátussal, amely képessé tette volna a kormányt a gyors közbelépésre.

Bánffy, aki parlamenti bemutatkozó beszédében bejelentette, hogy „az egységes magyar állam magyar jellegének első sorban leendő ápolását” a kormánypolitikában mindenféle korlátok nélkül kívánja gyakorolni, már a legelső minisztertanácsi értekezleten elfogadtatta a miniszterelnökség keretei között kialakítandó „nemzetiségi és szocialistikus ügyeket intéző ügyosztály” létesítéséről szóló határozatot. Az ügyosztály feladatkörei között „a nemzetiségi kérdés szerb, pánszláv, szász és román aláágazataiban” való nyomon követése az első helyen szerepelt.<sup>55</sup>

Az „alágazatok” megkülönböztetése természetesen nem volt újdonság, hiszen a miniszterelnökség keretén belül kezdettől fogva igyekeztek az egyes nemzetiségek nyelvét jól beszélő és az adott nemzetiségi régió viszonyait alaposan ismerő hivatalnokokat alkalmazni, s ily módon mind az öt „országos nemzetiség” ügyeit a legmagasabb szinten kormányzati irányítás alá vonni. Mindazonáltal az egyszemélyes referensi tevékenység nem különült el sem szervezeten, sem tartalmilag a miniszterelnöki hivatal munkájában, ami kétségkívül megnehezítette, de legalábbis lelassította a nemzetiségi ügyek kezelését, feldolgozását.

Bánffy nemzetiségi politikájának három tényleges újítása volt: a vármegyei nemzetiségpolitikai helyzetjelentések rendszeresítése, a Szapáry-féle felvidéki akció során megfogalmazott komplex megközelítés igényének gyakorlatba való átültetése és a magyarosítás eszközeinek minden korábbinál erélyesebb és kiterjedtebb igénybevétele.

A rendszeres jelentéstétel szükségességét az 1895. augusztus 10-i budapesti nemzetiségi kongresszus vetette fel.<sup>56</sup> A vármegyei és a rendőri apparátus figyelmét ugyanis elkerülte a román-szerb-szlovák nemzetiségi együttműködés intézményesülése és az in-

<sup>55</sup> Iratok a miniszterelnökség keretén belül létesítendő „nemzetiségi és szocialistikus ügyeket intéző ügyosztály” (nemzetiségi ügyosztály) szervezéséről. In: KEMÉNY G. GÁBOR: Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez. II. 327–329.

<sup>56</sup> „A sikeres kormányzás egyik fő feltételét képezi, hogy a kormány minden országos érdekű eseményről vagy mozgalomról hivatalos közegei, de elsősorban Méltóságod által haladéktalanul hiteles és kimerítő értesítést nyerjen a végből, hogy ez alapon kellő tájékozottsággal és áttekintéssel bírva, a helyzet követelményeinek megfelelően gyorsan és alaposan intézkedhessen. (...) Jövőre külön felhívás bevárása nélkül, minden országos, illetve politikai eseményről vagy mozgalomról esetről-esetre, haladéék nélkül hiteles értesüléseken alapuló, részletes, tájékoztató jelentéseket tenni szíveskedjék: ez úttal figyelmét különösen a nemzetiségi mozgalmakra óhajtom felhívni, megjegyezvén, hogy e téren szerzett tapasztalatokról a sürgős szükség esetén kívül havonként jelentést várok.” – Bánffy miniszterelnök körlevele a főispánokhoz, 1895. augusztus 4. Szepes vármegye, főispáni biz. iratok, ŠOBA–Levoča 1896. 145. sz. Ugyanabban az iratcsomóban található Bánffy egy másik 1896. évi körlevele, amely arról árulkodik, hogy belügyminiszterét mintegy megkerülve a nemzetiségi ügyosztályon keresztül közvetlenül adott nemzetiségpolitikai instrukciókat, amelyek nem minden esetben voltak azonosak Perczel Dezső belügyminiszter utasításaival. Bánffy hivatalnoki önmérsékletére vall, hogy ebben a körlevelében elismeri, „nemzetiségi ügyben a belügyminiszter az illetékes”. Uo. 148. 1896. res.

*A szlovákkérdés a magyar kormányzati nemzetiségi politikában 1867–1899 között*

terparlamentáris unió brüsszeli ülésének időpontjára időzített budapesti kongresszus összehívása. Így Bánffy, aki az európai visszhangra való tekintettel a budapesti kongresszus engedélyezése mellett döntött, valójában kevés érdemi információval rendelkezett a nemzetiségi kongresszus várható kimeneteléről. A megyei közigazgatási bizottságok és főispánok számára Bánffy által eleinte egyhónapos, majd később féléves időközökben kötelezővé tett nemzetiségi jelentések némely felső-magyarországi megye (Nyitra, Trencsén, Zólyom, Liptó) esetében valóban komoly információs bázist jelentettek, míg más megyék (pl. Szepes, Bars, Árva) jelentéseiből sematikus kép bontakozott ki a „pánszláv izgatás” terjedéséről vagy éppen lanyhulásáról.<sup>57</sup> Bánffy kormánya rendelte el a törvényhatóságok számára a tengerentúli kivándorlással kapcsolatos kötelező adatszolgáltatást is, ami a kivándorlás sújtotta felvidéki megyékben különleges jelentőséggel bírt.<sup>58</sup>

A magát nyíltan sovínisztának valló magyar miniszterelnök („Nekünk az egységes magyar nemzeti államot megalkotni sovínizmus nélkül képtelenség”<sup>59</sup>) a korábbi kormányok nemzetiségpolitikájának fogyatékoságait utóbb nem annyira a törvényhozásban, hanem a nemzetiségi vonatkozású törvények felemás végrehajtásában jelölte meg: „A népoktatásról, az anyakönyvek vezetéséről, a magyar nyelv kötelező tanításáról, az óvodákról, középiskolákról, a néptanítók és lelkészek fizetésének kiegészítéséről, a helységnevekről stb. szóló törvények elég tanúságot tesznek arról, hogy a nemzeti fejlődés érdekében dualisztikus viszonyunk alapján lehet és tudunk is törvényeket alkotni, és ha ezek végrehajtásában sok kívánni való marad is fenn, nem lehet államjogi helyzetünkből folyó korlátozásról beszélnünk, csak a végrehajtó erő gyengeségét vagy céltudatlanságát, mindenekfelett pedig nemzeti jellegünkből folyó természetünknek megfelelő szalmatűz-lelkésedésünket s a kitartás nélkül hirdetett elvek alkalmazását komolyan nem vevő nemzeti jellemvonásunkat kell vádolnunk.”<sup>60</sup>

Bizonyosra vehető, hogy az 1895 tavaszán a magyar parlamenthez „a magyar állam- és nemzetellenes izgatások megfékezése” tárgyában beérkezett megyei kérvények, köztük a szlovák régióból Gömör-Kishont, illetve Nógrád, valamint Zólyom vármegye javaslata nem nélkülözötte a kormányzati indíttatást. Az erdélyi (Kolozs megyei) kezdeményezésű akció a nemzetiségi sajtó, iskolaügy, birtokszerzések, pénzügyek, valamint a külsországi postakapcsolatok terén szorgalmazta a szigorító intézkedések bevezetését. A Bánffy által felkarolt ajánlások rövidesen éreztették hatásukat a kormány nemzetiségi politikájában.<sup>61</sup>

Mely intézkedések jelentették a Bánffy-kormány felvidéki nemzetiségi politikájának súlypontjait, miként tudott a szlovák régióban érvényt szerezni sovínizta szellemiségű törekvéseinek? Mindenekelőtt igyekezett valóban megszigorítani a szlovák ellenzéki sajtó

<sup>57</sup> A megyei közigazgatási bizottságok félévenkénti jelentéseit 1896-ban rendszeresítették. A felső-magyarországi vármegyék nemzetiségi jelentésanyagát feldolgozta KARPAT, JOZEF: Die Kommissionen für öffentliche Verwaltung in Ungarn und die Nationalitätenfrage (1901–1916). In: Jogtörténeti tanulmányok. Emlékkönyv Csizmadia Sándor hetvenedik születésnapjára. (Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata). Pécs 1979. 197–213. A közigazgatási bizottsági jelentéseket az Országos Levéltárban a Miniszterelnökségi Levéltárból kiemelve, külön fondban őrzik.

<sup>58</sup> Belügyminiszteri körrendelet valamennyi törvényhatóságnak, 22415/1898 BM, Rendeletek Tára I. 1898. 256–260.

<sup>59</sup> BÁRÓ BÁNFFY DEZSŐ: Magyar nemzetiségi politika. Budapest 1903. 212.

<sup>60</sup> Uo. 24–25.

<sup>61</sup> KEMÉNY G. G.: Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez. II. 391–394.

cenzurális felügyeletét. A hetente háromszor megjelenő turócszentmártoni *Národnie noviny* című központi szlovák politikai lappal szemben a Bánffy-érában egymást érték a sajtóperek, melyek jórészt a sajtó útján történt nemzetiségi izgatás vádján alapultak.

Justh Kálmán turóci főispán, bízva Bánffy erélyében, megtorló eljárást kezdeményezett a Szlovák Nemzeti Párt központi lapja ellen,<sup>62</sup> de kiderült, hogy az inkriminált lapszámok esetenként elrendelt lefoglalása házkutatási parancs nélkül nem képzelhető el, annak kiadására pedig csak kivételes helyzetekben kerülhetett sor. Így azután a Magyarosító szemtelenség (*Národnie noviny*, 1895. március 5.) vagy a Politikai banditizmus (uo. 1895. május 21.) című kétségkívül fölöttébb kíméletlen hangvételű írások szerzői ellen csupán sajtóper indult.

Bánffy idejében a szlovák publicisták közül legsúlyosabb büntetést Ambro Pietor, a *Národnie noviny* szerkesztője kapta. Ráadásul a kétéves börtönbüntetésének leteltét és a fogházból való hazatérését ünneplő turócszentmártoni szlovák baráti kör 22 tagja, köztük a Szlovák Nemzeti Párt alelnöke, Matúš Dula ellen „az izgatás miatt elítélt Pietor Ambrus köszöntése miatt” ismét vádat emeltek, és két héttől három hónapig terjedő fogházbüntetésre ítélték a szlovák nemzeti mozgalom szinte egész turócszentmártoni vezérkarát.<sup>63</sup>

Alig két hónappal hivatalba lépése után Perczel Dezső belügyminiszter kivizsgálást indított az egykori Matica-féle tudós társaság egyik vezéregyénisége, František Sasinek *Dejepis Slovákov* (A szlovákok története) című munkája ellen, majd pedig a könyvet megjelentető Karol Salva-féle rózsahegy-i nyomda elleni eljárás kötötte le a minisztérium és persze elsősorban a liptói megyei apparátus erejét.<sup>64</sup> Ez utóbbi ügyben Perczel „a rendesnél erélyesebb eljárás és szabadabb működés biztosítását” kérte miniszterelnöktől „a felvidéken működő közigazgatási hatóságok és magyar királyi csendőrség” számára, amit Bánffy készséggel teljesített.<sup>65</sup>

A felvidéki sajtórendészeti radikalizmus legnagyobb fogása azonban kétségkívül a Turócszentmártonban 1895-ben megjelentetett Szlovák katekizmus (*Slovenský katechizmus k poučeniu pre každého Slováka*) „leleplezése” volt. A nyitrai alispán által a belügyminiszterhez eljuttatott szerény kiállítású füzet a szlovák nemzeti öntudatra nevelés

<sup>62</sup> BM 1895. 1157. res. és 1200. res. MKBM 4. cs. SNA, Bratislava.

<sup>63</sup> Justh Gyula turóci főispán Újhelyi Attila turócszentmártoni főszolgabíró-t vezényelte ki két csendőr kíséretében, de ő a Pietort éltető szlovák politikusok feloszlatására – a főispán részére készített feljegyzése szerint: a lehetséges következményeket megfontolva – nem folyamodott fegyveres erőszakhoz. ME 1065. res. 1899., MKBM 4. cs. SNA, Bratislava. – A Pietort ünneplő személyek ellen 1900. január 45-én Besztercebányán lezajlott per történetéhez érdekes adalék Ivan Turzo besztercebányai szlovák ügyvéd Matúš Dulához írott 1899. december 27-i levele, amelyben lebeszéli Dulát, az SZNP alelnökét arról, hogy látványos monstreperet csináljanak az esetből, mégpedig azért, mert Turzo szerint Besztercebányán nem volt elegendő számú nemzetileg tudatos, egyszersmind tehetős szlovák értelmiségi, akik hosszabb időre vendégül tudtak volna látni nagyobb társaságot. Fond M. Dulu, 2. cs. 133. sz. SNA, Bratislava. – A per anyagait közli KEMÉNY G. G.; Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez. II. 771–782. L. még Dula Máté védekezése az ellene és 27 társa ellen izgatás vétsége miatt lefolytatott perben a besztercebányai kir. törvényszék előtt 1900. január 5-én. ALU MS 37 FF 40.

<sup>64</sup> Sasinek történeti munkája ellen az 1848. évi XVIII. tc. 28. paragrafusára alapján Perczel belügyminiszter „a megtorló eljárás haladéktalan folyamatba tételét” kezdeményezte. BM 1146. res. 1895. MKBM 4. cs. SNA, Bratislava.

<sup>65</sup> ME 6000. res. 1895., valamint BM 1159. res. 1895. MKBM 4. cs. SNA, Bratislava.

*A szlovákkérdés a magyar kormányzati nemzetiségi politikában 1867–1899 között*

kiskátéja volt, amelyből kérdés-felelet formájában az olvasó megtudhatta, hogy a szlovákok száma 3 (!) millió, hogy a legjelesebb szlovák uralkodót Mojmirnak hívták és előbb Velehradban, később azonban Nyitrán rendezte be fejedelmi székhelyét, hogy a magyarok a földműveléstől a keresztényi hitig mindent a szlovákoknak köszönhetnek, hogy István király kardja feliratának tanúsága szerint szlovák nyelven tette le uralkodói esküjét stb. A történeti kérdéseket követően a kiskaté időszerű nemzetiségpolitikai kérdésekre is megadta a közérthető választ. Az 1868. évi nemzetiségi törvény szerint minden szlovák bátran használja anyanyelvét a hivatalokban és a bíróságokon. A vármegyei és parlamenti választásokon pedig minden szlovák köteles nemzeti jelöltre szavazni. Arra kérdésre, miért nincsenek szlovák képviselők az országgyűlésben, a katekizmus így válaszol: „Saját képviselőink azért nincsenek, mert nem tartunk egybe, hanem egymás között veszekedünk, és a szlovák választók többsége a zsidóktól való félelmében, részben pedig az ígéreték és a választási pálinka által elcsábítva olyan képviselőkre adja le voksát, akik nem törődnek a szlovák nyelv jogaival.” A gyakorlatias nemzeti tanácsok között a szlovák nyelv szorgalmazását, szlovák keresztnevek választását, a szlovák újságok olvasását, a levelek szlovák nyelven való címzését, olvasóköri, énekköri, színjátszó csoportok szervezését javasolta a katekizmus, amelynek felderítésére és begyűjtésére a belügyminisztérium az egész felvidéki közigazgatási és csendőri apparátust mozgósította.<sup>66</sup>

A szlovák sajtó ellenőrzése mellett Bánffy természetesen nem feledkezett meg a szlovák politikusok megfigyeltetéséről sem. A Wekerle-kormány idején rendszeresített – valószínűleg turócszentmártoni székhellyel működő – „felvidéki detektív” intézményét továbbfejlesztve, különösen a mozgékonyabb, azaz sokat utazó szlovák politikusok megfigyelését tartotta fontosnak. Közülük is elsősorban a cseh–szlovák kapcsolatok kiépítésével gyanúsítható személyek érdekelték: Karol Salva, Andrej Halaša, Anton Bielek személyes megfigyeltetésének elrendelésére ez a gyanú adott okot. A rendszeres megyei nemzetiségi jelentések alapján a belügyminisztérium és a nemzetiségi ügyosztály folyamatosan karbantartott „pánszláv névjegyzék”-et állított össze. Ennek a „nemzetiségi igazatókat” a békés néptől elszigetelni hivatott akciókban lett volna különleges jelentősége, csak hogy a valóban maroknyi vezető szlovák politikus állandó megfigyeltetése az ellenzéki szlovák sajtó hasábjain minden esetben mártíromsággá vált, s így elszigeteltségük helyett népszerűségük és tekintélyük növekedett. Ráadásul a vármegyei apparátus is gyakran került igen kínos helyzetbe a megfigyeltetések, házkutatások során, ami a nemzetiségi túlsúlyú községekben, városokban és megyékben növelte a lokális konfliktusok veszélyét.

A kiegyezés kori nemzetiségi politika további hagyományos konfliktusforrását az országos képviselőválasztások jelentették. Az 1896. évi választások felvidéki tétjét a rövid idő alatt igen tekintélyes helyi bázisra szert tett katolikus néppárt megmérettetése adta. A Szlovák Nemzeti Párt ismét úgy döntött, hogy nem állít saját jelölteket: „Tekintve a jelenlegi, minden eddig felvonult parlamenti pártnál kizárólag és abszolút módon uralkodó sovinszta áramlatot, és tekintve azt, hogy a kormány és minden alárendelt szerv és hivatal erőszakkal is a soknyelvű Szent István-i állam új egynyelvű magyar állammá való átalakításának álomképét kergeti – a Szlovák Nemzeti Pártot a civilizált világban eddig még nem

<sup>66</sup> IZÁK, GUSTÁV Baranovský álnéven megjelent füzetét a nyitrai alispán juttatta el Perczel belügyminiszterhez. BM 347. res. és 731. res. 1896. Uo.

ismert interdiktum alá helyezték. A kormánypárt valamennyi, más ellenzéki párt ellen felhasznált választási mesterkedése a Szlovák Nemzeti Párttal szemben az atrocitás, durvaság és kíméletlenség jellegét ölti fel, amelyet máshol csak a jogtípró módon idegen területre betörő gyilkos küllelenséggel szemben szoktak alkalmazni.”<sup>67</sup> Mindezek miatt az SZNP mint párt nem vett részt a választásokon. Ugyanakkor a Szlovák Nemzeti Párt választási nyilatkozata a Néppárt „legkiadósabb” támogatására szólította fel a szlovák szavazókat, mondván, hogy ez a párt programjával fellép az álliberális régi rendszer ellen, egyszersmind célul tűzte ki „az 1868. évi, a nemzetiségek egyenjogúságáról szóló 1868. évi törvény cikk 44-ik paragrafusának (sic!) életbeléptetését, és igazságos akar lenni a nem magyar nemzetiségek minden jogosult és méltányos követelésével szemben”.<sup>68</sup>

Az 1896. október végi parlamenti választások mindenben igazolták a Bánffy-kormány kíméletlenségének híret. Az erdélyi választási küzdelmekben edződött miniszterelnök – a Néppárt feltételezett választási előretörését megakadályozandó – a felső-magyarországi választókerületekben különös gonddal készítette elő a választások ellenőrzését. Ahol a leleményes csalások (választói névsorokkal történt manipulációk, formai okok miatt történt tömeges kizárások, hamisított jegyzőkönyvek stb.) nem bizonyultak elégségesnek, ott az ellenzék szavazótáborának megfélemlítése, szavazástól való fizikai távoltartása, mi több, fegyveres szétkergetése is szerepelt a kormányzati repertoárban. Az 1896. évi felvidéki véres választások „névadó” eseményeire Alsókubinban és Breznóbányán került sor, ahol a választási kampány idején a néppárti gyűlésen megjelent közönséget a kivezényelt karhatalom fegyver használatával kergette szét. Gróf Zichy János, a Néppárt elnöke a képviselőházban a Bánffy-féle nemzetiségi politika bírálataként a következőképpen értékelte a felvidéki választási küzdelmeket: „...a kormány a választások alatt követett modorával bebizonyította azt, hogy a nemzetiségek iránt tanúsított viselkedése, politikája nem alkalmas arra, hogy szimpátiákat keltsen, mert tényleg antipátiákat teremtett. (...) Az a politikai harc, amely a tót nemzetiség lakta vidéken lefolyt, valóságos irtó háború volt, a politikai jogok irtása volt az, rendkívüli kivételes állapotok teremtése, statárium felállítása, a meghallgatás, a fellebbezés lehetőségének kizárásával.”<sup>69</sup>

A Szlovák Nemzeti Párt és a Néppárt kölcsönös választási és választás utáni gesztusai ellenére sem a választási, sem pedig a választás utáni együttműködés nem alakult túlságosan kedvezően. A Néppárt 19 megszerzett képviselői helyéből mindössze négy

<sup>67</sup> A Szlovák Nemzeti Párt választási nyilatkozatát közli KEMÉNY G. G.: *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez*. II. 499.

<sup>68</sup> Uo. 501.

<sup>69</sup> Uo. 507. – A választások napjaiban Szepes vármegye főispánja a következő helyzetjelentést küldte Bánffynak: „Miután pedig a jelzett két kerületben (a lőcsei és iglói kerületről van szó – Sz. L.) a szabadelvű pártot jóformán kizárólag az intelligencia és a műveltebb iparososztály képviseli, a papok izgatásainak most az a következménye, hogy a nép vak dühének és támadásainak e kerületben minden kabátos ember egyformán ki van téve. (...) Szóval a papok lelkiismeretlen izgatásai a mi csendes, nyugodt tót ajkú népünket, amely soha eddig a leghevesebb képviselőválasztásoknál sem lépett fel támadólag, úgy kihozta a sodrából, hogy a személy- és vagyonbiztonság nagy mérvben veszélyeztetve lévén, katonai karhatalom kirendeléséről kellett gondoskodnom.” Bánffy az 1896/337., 784. és 831. sz. számjeltávirataiban a szepesi főispán számára a következő instrukciókat küldte: „Amennyiben papok, káplánok a néppárt érdekében, egyszersmind a hitfelekezeti béke ellenében is lázítanak, a törvénykönyv 172. paragrafusa alapján feljelentendők, szükség esetén letartóztatandók. Ez 48 óráig tarthat, mely után ügyészséghez átszállítandók.

*A szlovákkérdés a magyar kormányzati nemzetiségi politikában 1867–1899 között*

esetben bizonyítható a szlovák párt aktív támogatása: Morvaszentjánosban Jozef Kubina, Privigyén Michal Juriss, Bobróban Zmeskál Zoltán, Korponán pedig Ivánka Oszkár győzelméhez járult hozzá a Szlovák Nemzeti Párt választási támogatása. Sok szlovák körzetben nem sikerült összeegyeztetni az evangélikus és katolikus szlovákok álláspontját, Turóc és Liptó megyében, a szlovák párt hagyományos centrumaiban pedig a választási passzivitás ortodox felfogását követve a szlovák pártvezetés nem szorgalmazta a néppárti jelöltek támogatását.<sup>70</sup>

A választásokat követően igen rövid időn belül bebizonyosodott, hogy a Néppárt parlamenti politikájában a nemzetiségi egyenjogúság jelszavaival a kormánypárt támadásainak hatására föltöbb óvatosan bántak a párt képviselői, mi több, mind gyakrabban kerültek szembe a Néppárt szlovák híveivel a nemzetiségi jogok megítélésében. A Szlovák Nemzeti Párt pedig – bár a századforduló éveiben nem hangsúlyozta olyan erőteljesen a területi autonómia iránti igényét, és az 1868. évi nemzetiségi törvény végrehajtásának követelése egyre fontosabbnak tűnt a párt vezetése számára is – mégsem kívánt nyíltan szakítani a turócszentmártoni Memorandum platformjával, amelyet – igaz, óvatosabb formában – az 1895. évi budapesti nemzetiségi kongresszus is megerősített.

A Bánffy-féle felvidéki nemzetiségi politika három tekintetben is kiindulópontja volt a későbbi kormányok szlovákokkal kapcsolatos intézkedéseinek: 1. A prágai Csehszláv Egység nevű szervezet megalakulásának a magyarországi szlovákkérdés szempontjából való jelentőségét azonnal felismerve igyekezett a cseh–szlovák egységmozgalmat kezdetől fogva paralizálni. 2. Ezzel szoros összefüggésben megpróbálta a felvidéki magyarosítás korábnál hatékonyabbnak hitt intézményrendszerét, mindenekelőtt a magyar tanítási nyelvű állami népiskolák hálózatát kiépítem. 3. A tengerentúli kivándorlás megyei adatszolgáltatásának megszervezésével lefektette alapjait a felvidéki kivándorlási kérdés kormányzati kezelésének.

A „cseh-tót egységmozgalomnak” a miniszterelnökség és a belügyminisztérium nemzetiségi ügyiratai között hatalmasra duzzadt aktái Bánffy és Perczel intézkedéseinél erednek.<sup>71</sup>

---

Álruhában izgató papok hivatalos úton történt igazolásukig szintén őrizet alatt tartandók. Ha sikerünk igényli, felhatalmazom Méltóságodat a kívánt többletet igénybe venni. Utólag kiegyenlitem.” Szepes vármegye, főispáni biz. iratok, ŠOBA–Levoča, 1896. 41. és 47. res. – A Bánffy-féle választások utóéletéhez tartozik, hogy maga a miniszterelnök 1896. november 17-i körlevelében kérte a főispánokat, jelentsék a választások során fegyverhasználat következtében elhunytak vagy megsebesültek számát. A szepesi választervezet szerint a rendőri vagy katonai közbeavatkozásnak nem volt a megye területén áldozata, de a verekedések következtében Kahlenberg községben egy személy meghalt, Ujluhlón és Mátyásfaluban pedig 3, illetve egy személy súlyosan megsebesült. Uo. 1896. 56. res. – Bánffy idejében a legsúlyosabb felvidéki választási incidensre a Liptó megyei Liszkófalván került sor, ahol 1898. február 1-jén a rózsahegy-i időközi képviselőválasztások alkalmával a néppárti jelöltként induló Andrej Hlinka, háromszlécsei katolikus lelkész támogatói, valamint a kormánypárti jelölt, Angyal József hívei között verekedésre került sor. A községbe kivezényelt csendőrökre támadó helybeliek ellen a karhatalom fegyvert használt, s ennek következtében négy személy meghalt. Az ügy legfontosabb iratait közli: KEMÉNY G. G.: Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez. II. 695–699.

<sup>70</sup> PODRIMAVSKÝ, M.: Slovenská národná strana. I. m. 148–157. – BOKES, E: Dokumenty. I. m. III. 331–334.

<sup>71</sup> A „Cseh-Tót Egység” tekintélyes belügyminisztériumi dossziéját az 503. res. 1896., illetve az 1897. évi 20. res., illetve 142. res. számú iratok vezetik fel. MKBM 9. cs. SNA, Bratislava.



A cseh–szlovák kapcsolatok új periódusának nyitányáról a magyar kormányzat az 1895. júniusi prágai néprajzi kiállítás alkalmából szervezett csoportos szlovák látogatás alkalmával szerzett először tudomást. A Csehszláv Egység megalakulását kísérő publicisztikai viták a szlovák megyék apparátusának figyelmét is ráirányították a két rokon szláv nemzet együttműködési törekvéseire. A magyar kormányok a szlovák nemzeti mozgalmat a ruténokkal együtt jó ideig éppen azért tartották a magyar állam integritása vagy a hivatalos magyar állameszme szempontjából kevésbé veszélyesnek, mert esetükben nem kellett külső segítségtől, rokon vagy azonos nemzetiségű államhatalom támogatásától tartani, hiszen Oroszország tényleges beavatkozásától a kiegyezés utáni korszak magyar politikusi rövid távon nemigen félték.

A cseh–szlovák mozgalom törekvéseiről szerzett első értesülések azonnal megmutatták a magyar kormányzatok által elhanyagolt regionális fejlesztéspolitika hiányosságait, a magyarosítást mindenek fölé helyező nemzetiségpolitika mulasztásait. A Morvaországgal határos Nyitra vármegye főispánja, a FEMKE elnöke, Thuróczy Vilmos a cseh–szlovák mozgalom felbukkanása idején érezhetően meggyőzőbb helyzetjelentést adott, mint az általános „pánszlávizmusról” készített jelentéseiben, lévén szó valóságos mozgalomról, valóságos nemzetiségi törekvésekről.<sup>72</sup> A fejlettebb kultúrájú morvaországi peremterületekkel az északnyugati szlovák megyék lakosságának történetileg kialakult gazdasági, kulturális kapcsolatai voltak, ezek most a rövid időn belül nagy visszhangot kiváltó cseh–szlovák egységmozgalom hordozóivá, eszközeivé váltak. A piaci, iskolai, emberi kapcsolatok révén magától értetődő természetességgel megélt cseh (morva)–szlovák határ menti kapcsolatok kétségkívül egyfajta menedéket, támaszt is jelentettek a basáskodó szolgabírói hatalommal, a magyar tanítási nyelvű népiskolákkal és a kilátástalan foglalkoztatási gondokkal szemben.

A Miava, Szakolca, Brezova környéki szlovák falvak számára a cseh–szlovák együvé tartozás sohasem jelenthetett pánszlávizmust, csakis a nyitott határ mentén hagyományosan kialakult gyakorlati együttműködést.<sup>73</sup> Valójában a Bánffy-kormányt is éppen ez a magától értetődő, akadálytalan együttműködés, illetve annak gyors elterjedése, a magyar állam funkcióit helyettesítő jellege, azaz a „tót kérdés” új politikai dimenziójának megjelenése aggasztotta leginkább: *„Politikai és nemzetiségi szempontból egyaránt veszedelmesnek”* tartotta Bánffy a cseh–szlovák kulturális és irodalmi együttműködés hangoztatását, mert meg volt róla győződve, hogy *„a cseh–tót egyesület által megindított áramlat nem marad meg tisztán irodalmi és kulturális téren, hanem át fog csapni a politikaira is mint szövetségese a hazai tót politikának, annyival is inkább, mivel a »Cseh–Tót Egyesület«* orgánumai ismételten felhívták a cseh közönséget arra, hogy a nyári turist idényben mentől számosabban látogassák meg a magyarországi tótságot, hogy így a személyes érintkezés útján is közelebb hozassék a cseh törekvésekhez.”<sup>74</sup> Bánffy természetesen először a „bevált” hatósági és rendőri megfigyeltetés eszközeinek bevetéséről intézkedett, kiterjesztve azokat a szlovák pénzintézetekre is, hiszen azokról alapításuk óta köztudomású volt, hogy együttműködnek a csehekkel.<sup>75</sup>

<sup>72</sup> Uo.

<sup>73</sup> ME 309. res. 1898. MKBM 4. cs. SNA, Bratislava.

<sup>74</sup> ME 202. res. 1897. Uo.

<sup>75</sup> BM 714. res. 1897.

*A szlovákkérdés a magyar kormányzati nemzetiségi politikában 1867–1899 között*

A sorra érkező főispáni helyzetjelentések Nyitra és Trencsén megye kivételével a cseh-szlovák egységmozgalom igen csekély szlovák bázisát, mi több a mozgalom szlovák oldalon való előkészítetlenségét mutatták. Bánffy azonban nem kívánta kivárni a mozgalom kiterjedését, ezért a nemzetiségi ügyosztály előterjesztése alapján két akció beindításáról határozott. A vallás- és közoktatási minisztérium irányításával a szlovák tanítási nyelvű iskolák államosítása volt az egyik, a szlovák lutheránusoknál hagyományosan használt cseh liturgiának szlovák nyelvű liturgiával való pótlása pedig a másik akció célja. „Ami a tót iskolák államosítását illeti, ezt főleg az teszi szükségessé, hogy az 1896-ban Prágában megalakult Cseh-Tót Egység cseh ifjúsági iratokkal, történelmi könyvekkel látja el a tót elemi iskolákat, mi miatt a tót nép már az iskolában kell, hogy elidegenedjék a magyar állami eszmétől” – hangzott az iskolai akció indoklása.<sup>76</sup>

A szlovák tanítási nyelvű népiskolák államosítása a millennium alkalmából elhatározott 1000 új állami népiskola létesítését kilátásba helyező akció révén valóban komoly lendületet kapott, de a cseh–szlovák mozgalommal szemben aligha számíthatott sikeres ellenszernek. A csehországi, morvaországi kedvezményes iskoláztatás lehetőségét elsősorban az ekkor már teljesen hiányzó szlovák tanítási nyelvű középiskolai és szakoktatás pótlásaként az idősebb gyermekek vették igénybe, hiszen a fogyó szlovák népiskolák tanulóit aligha lehetett volna csehországi iskolákba járatni. Vodicska Imre szlovák ügyekkel foglalkozó miniszterelnökségi segédtitkár a Bánffy-t követő Széll-kabinet számára készült feljegyzésében az elkezdett iskolaakció folytatását sürgetve jelezte, hogy a Bánffy által kezdeményezett felvidéki állami iskolatelepítés az ezredévi ünnepek lendületének múltával sokat veszített lendületéből, a szlovák evangélikus egyház által használt cseh nyelvű liturgia szlovákkal való felváltásának gondolata pedig teljesen elsikkadt.

Aligha lehetne teljes a Bánffy-féle felvidéki nemzetiségi politika eszközeinek felsorolása „A községi és egyéb helynevekről szóló” 1898. évi IV. számú törvény említése nélkül. Jóllehet maga a törvény szövege egy szóval sem említi a helynév-magyarosítás kívánalmát, a törvény első cikkelyének megfogalmazása („Minden községnek csak egy kizárólagos hivatalos neve lehet”), s még inkább Ruffy Pálnak, a közigazgatási bizottság előadójának indoklása senkiben sem hagyhatott kételyt afelől, hogy a kormány a helynevek magyarosítására is fel kívánja használni az eufemisztikusan a helynevek egységesítését célul kitűző törvényt.<sup>77</sup>

Bánffy természetesen a helynévtörvény kapcsán sem kendőzte el sovinszta szándékait: „Nem elég érzésben és szavakban szolgálni a magyar állameszmét, erős akarattal, kitartó törekvéssel, akarni kell megalkotni áthatottan a legszélsőbb sovinszta »nemzeti

<sup>76</sup> ME 1046. res. 1900. MKBM 4. cs. SNA, Bratislava. Vodicska Imre belügyminisztériumi segédfogalmazónak, a nemzetiségi ügyosztály szlovák felelősének feljegyzése nyilván Samo Czambellel, vagyis Czambel Sámuellel, a kiváló szlovák nyelvészszel való egyeztetés alapján született. Czambel szintén a belügyminisztérium kötelékében dolgozott, ő volt a magyarországi törvények és egyéb hivatalos szövegek hivatalos szlovák fordítója, aki kezdettől fogva igen nagy súlyt fektetett a csehszlovák egységtörekvések ellensúlyozására. Ebből a célból kezdettől fogva két eszköz igénybevétele tűnt számára kiemelkedően fontosnak: „A tót népnyelv átkutatása, s cseh nyelvvel való szembeállítás a tótoknál, és a cseh nyelv kiküszöbölése az ev. tót egyház-községekből.” CZAMBEL SÁMUEL: A cseh-tót nemzetegység múltja, jelene és jövője. Köz-művelődési és politikai tanulmány. Turócszentmárton 1902. 52.

<sup>77</sup> KEMÉNY G. G.: Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez. II. 627–633.

gondolat«-tól, az egységes magyar nemzeti államot, melynek arra, hogy egységes és nemzeti legyen nyelvben és érzésben, szüksége van még a külsőségekre is (...) szüksége van arra, hogy ne csak fiai, de hegyei és völgyei is magyar neveket viseljenek.”<sup>78</sup> Az egységes magyar földrajzi nevezéktan kialakításának politikai szándéka (amely egyébiránt a 20. századi nemzetállami teljesítmények ismeretében már kevésbé tűnik szélsőséges sovíniszta politikának) a korabeli nem magyar nemzeti mozgalmakban rendkívül nagy ellenkezést váltott ki. Saját etnikai régióik többé-kevésbé fennmaradt nemzeti jellege, helynevekkel tanúsítható mássága került veszélybe a helynév-magyarosítás törvényerőre emelésével.

Az 1895. évi budapesti nemzetiségi kongresszus végrehajtó bizottsága által 1897. december 29-én elfogadott szerb–szlovák–román közös tiltakozás ennek megfelelően igen erőteljes hangot ütött meg: „*A trón és a haza iránti teljes odaadás jegyében legünnepélyesebben tiltakozunk kell a mostani erőszakoskodások ellen, amelyeket Magyarország lakosságának többsége ellen elkövetnek. Tiltakozunk az államhatalom azon törekvése ellen, hogy Magyarországból – történelmével és nemzetiségi körülményeivel ellentétben – egyszerű faji államot teremtsen, ami azzal a nemzetiségi törvénnyel is ellenkezik, amelyet maguk a magyarok alkottak, és amely elismeri Magyarországon az egyes nemzetiségeket.(...) Tiltakozunk a hely- és községnevek magyarosításáról szóló törvényjavaslat ellen...*”<sup>79</sup>

A helynévtörvény több évi halogatás után a felső-magyarországi vármegyékben 1901 után kezdett érvényesülni: Nyitra, Pozsony, Trencsén, Liptó és majdminden szlovák többségű megye sok évszázados szláv helynévanyaga vált a helyi és országos magyarosító helynévbizottságok leleményeinek áldozatává. A történelmietlen akciót 1899-ben a Magyar Történelmi Társulat is elítélte, mondván, hogy az eredeti helynévanyag a soknemzetiségű Magyarország történelmének páratlan értékű történeti forrása, s mint ilyen sokkal inkább védelemre, mintsem változtatásra és egységesítésre szorul.<sup>80</sup>

A Bánffy-éra felvidéki nemzetiségi politikája a maga kíméletlenségével végül is semmiben sem érte el célját: részben azért, mert a Bánffy-kabinet számára kimért négy esztendő kevésnek bizonyult pl. az állami népiskolák rendszerének kiépítésére, másrészt

<sup>78</sup> BÁNFFY, D.: Magyar nemzetiségi politika. I. m. 83.

<sup>79</sup> KEMÉNY G. G.: Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez. II. 649.

<sup>80</sup> A Magyar Történelmi Társulat választmányának megbízásából Tagányi Károly jelentést készített „a Nyitra megyei helynévmagyarosítás ügyében”. Ezt közli a Századok (32) 1898. 950–953. Itt kell megjegyeznünk, hogy nem mindegyik felvidéki vármegyében és nem egyforma következetességgel valósították meg a helynevek egységesítésének ürügye alatt a történeti szláv névanyag elmagyarosítását. Az egyik legkirívóbb negatív példát Trencsén megye szolgáltatta: Alsóvadas, Berekfalu, Dombelve, Dunajó(!), Fenyvesszoros, Gerebes, Hámos, Sziklaszoros, Tölgyesalja, Trencséntölgyes, Igazpüspöki, Jólak, Trencsénkutas stb. teljességgel mesterséges, sem a történeti előzményekhez, sem pedig a szlovák névalakhoz semmilyen módon nem kötődő kitalációk voltak, amelyek a szintizta szlovák közegben ráadásul meglehetősen groteszkül, egyszersmind irritálólólag hathattak. L. pl. a *Národnie noviny* 1914. április 16-i vezércikkét, amelynek címe: Zohavená Trenčianska stolica (A meggyalázott Trencsén megye). Ez a magyarosító túlbuzgalom szinte teljességgel hiányzott az erdélyi román és szláv névanyag „törzskönyvezése” során, amit a szlovák lap névtelen vezércikkírója joggal vethetett a trencsényi helynév-magyarosítók szemére.

*A szlovákkérdés a magyar kormányzati nemzetiségi politikában 1867–1899 között*

viszont azért, mert a felvidéki nemzetiségi viszonyok alakítására alapvetően céljatevesztett volt a kemény kéz politikája. A cseh–szlovák egységmozgalom színrelépését – a korábbi kormányok által a pánszlávizmus lidércei ellen alkalmazott – rendőri megfigyelte-  
tésekkal, a magyarosítás erőltetésével próbálta ellensúlyozni, ahelyett, hogy a még mindig tekintélyes lojális szlovák értelmiségi és középosztálybeli rétegekre támaszkodva legalább az iskolapolitika terén hajlott volna az 1868. évi nemzetiségi törvény betartására. Bánffy programszerű sovinizmusa kétségkívül a kiegyezés kori magyar nemzetiségpolitika mélypontját jelentette, noha mind a korábbi, mind pedig a későbbi kormányok nemzetiségpolitikájában megfigyelhetőek azok az eszközök, amelyeket a Bánffy-kormány „rendszerbe állított”.

Ugyanakkor az is tény, hogy az információs rendszer és a miniszterelnökségi ügyosztály megszervezésével megteremtette az alapját a szakszerű regionális nemzetiségpolitikának, éppen csak annak céljai bizonyultak elhibázottnak és értelmetlennek. Bánffy felvidéki politikájának legnagyobb hiányosságát a közgazdasági eszközök elhanyagolása jelentette. Pedig Darányi földművelésügyi miniszter rutén akciója igazán példaértékű kezdeményezés volt, amelynek gyors kiterjesztése a többi hátrányos helyzetű nemzetiségi régiókra és peremterületekre pozitívabb irányba terelhetné volna a kormányzat nemzetiségi aktivitását. Smialovszky Valér és a többi felvidéki kormánypárti országgyűlési képviselő, akárcsak számos szakíró, ekkor már egyértelműen a felvidéki szociális és közgazdasági viszonyok radikális megjavításában és a magyar állam iránt lojális szlovák néprétegek felkarolásában látta az egyre inkább öntörvényű szlovák politikai mozgalmak ellensúlyozásának egyedül célravezető lehetőségét.<sup>81</sup>

Bánffy azonban a bismarcki „*Wo Macht, dort Recht*” igazságában bízott, felejtve a magyar nemzetiségpolitika igen szerény anyagi hátterét, a nemzetiségi többségű megyékben gyakran elszigetelten ténykedő közigazgatási apparátus szakszerűtlenségét és erőtlenségét. Az őt követő kormányok – különösen Széll Kálmán kabinetje – megpróbálta áthangszerelni a felvidéki nemzetiségpolitikát, de a Bánffy által elkezdett ügyek a minisztériumok bürokratikus útvesztőiben tovább járták a maguk útját. Khuen-Héderváry, majd különösen Tisza István igyekezett gátat szabni a nemzetiségi pereknek, megpróbált fékezően hatni a felvidéki megyei közélet szélsőségeire. Mindazonáltal Bánffy szelleme ott kísértett az utána következő miniszterelnökök felvidéki szlovák politikai elképzeléseiben is, különösen a tekintetben, hogy a Szlovák Nemzeti Pártot egyikük sem tekintette a szlovák régió szlovák többségét képviselő politikai erőnek, azt követően sem, hogy az 1901. évi választásokon az SZNP a részvétel mellett döntött, és a soron következő valamennyi választáson sikerült ellenzéki szlovák képviselőknek parlamentbe jutniuk.<sup>82</sup>

A magyarosítást, valamint a nemzetiségi régiókban maguk számára különjogokat vindikáló nemzetiségi mozgalmak felszámolását célul kitűző kormányzati nemzetiségi politika reménytelen vesszőfutását a századforduló éveiben nem sikerült megállítani. A felerősödött konfrontációs irányzatok bizonyították a legjobban, milyen messzire került a magyar nemzetiségpolitikai gondolkodás Eötvös Józsefnek *A nemzetiségi kérdés* című munkájában kifejtett triviális, mégis alapvető felismerésétől: „...*első kötelességünk e ha-*

<sup>81</sup> SMIALOVSZKY VALÉR: *Felvidékünk kérdése*. Budapest 1892. – MÁCSAI LUKÁCS: *A felvidék társadalmi helyzete*. Léva 1886. – *Emlékirat az iparfejlesztésről*. Budapest 1904.

<sup>82</sup> POTEMLA, M.: *Uhorské volebné právo a voľby na Slovensku v rokoch 1901–1914*. HČ (23) 1975. 2. sz. 241–246.

---

*zának egységét fönntartani, de tudom: hogy valamint oly falak, melyekre a legkülönbözőbb formájú s anyagú kövek használtattak, néha a legerősebbek: úgy a legkülönbözőbb elemekből egy erős államot alkothatunk, de tudom azt is, hogy ki az építésnél ahelyett, hogy az egyes köveket egymásra illessze s jó mésszel kösse össze, azokat egybe akarja forrasztani, csak idejét veszi, s hogy hasonlóan járnánk el, ha nem elégedve meg azzal, hogy a hazánkban létező különböző nemzetiségeket egy erős politikai egésznek összetartó részeivé tehetjük, azoknak teljes összeolvastását akarnók elérni.”<sup>83</sup>*

---

<sup>83</sup> EÖTVÖS JÓZSEF: A nemzetiségi kérdés. Pest 1865. 153.